

DİVAN EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

The Journal of Ottoman Literature Studies

ULUSLARARASI HAKEMLİ AKADEMİK DERGİ

Sayı 31, İstanbul 2023, 21-48

ARÛZ TASARRUFLARI BAĞLAMINDA NEDİM VE ŞEYH GÂLİB'İN BİRER MURABBASI

Havva Aşı

Doktora Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, (cağanefeyag@windowslive.com), ORCID: 0000-0002-1293-5458 / **PhD student, Graduate Education Institute, Department of Turkish Language and Literature**

Makale Bilgisi/Article Information

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 01.10.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 12.11.2023

Yayın Tarihi/Published: 30.12.2023

Yayın Sezonu: Güz

Atıf/Citation

Aşı, Havva (2023), "Arûz Tasarrufları Bağlamında NedİM ve Şeyh Gâlib'in Birer Murabbası", Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 31, 21-48.

Aşı, Havva (2023), "A one each Murabba Of Sheikh Gâlib And NedİM In The Context Of Arûz Savings", Journal of Ottoman Literature Studies, 31, 21-48.

*Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.*

* Bu çalışma, Prof. Dr. Yavuz Bayram'ın arûz tasarruflarıyla ilgili istatistiksel verilere dayanarak hazırlanmış olduğu iki makalesinde (Bayram 2022a, Bayram 2022b) uyguladığı yöntem ve ortaya koyduğu esaslar gözetilerek hazırlanmıştır.

Arûz Tasarrufları Bağlamında Nedîm ve Şeyh Gâlib'in Birer Murabbası

Özet

Eski Türk edebiyatında metinler, hem muhteva hem de biçim özellikleri bakımında belirli kurallar çerçevesinde inşa edilmiş bir yapıya sahiptir. Özellikle manzum eserlerde beyit, bend, redif, kafiye ve vezin özellikleri; şiirlerin sınıflandırılmasında, yorumlanmasında, şairin üslubunun ve şairlik gücünün belirlenmesinde önemli ölçütlerdir. Kafiye ve vezin, şiirlerin dış yapılarının somut göstergeleri olmakla birlikte şiirlerdeki âhenk unsurlarının da yapı taşlarıdır.

Nedîm ve Şeyh Gâlib XVIII. yüzyılın ve bütün dîvân şiirinin öncü şairlerindedir. Lâle Devri şairi olarak anılan Nedîm, klasik ilimlerle birlikte Arapça ve Farsça öğrenerek iyi bir eğitim görmüştür. Şiirlerinde söyleyiş mükemmelliği ile Nedîmâne tarzının kurucu olmuş; geliştirdiği bu yeni tarzla kendisinden sonraki şairleri etkilemiştir. Şeyh Gâlib, mevlevî bir çevrede doğmuş ve yetişmiştir. Gâlib, ilk eğitimini babasından ve mevlevî şeyhlerinden almış; Dîvân'ı ve Hüsn ü Aşk adlı mesnevîsiyle ün kazanmıştır. Şeyh Gâlib, dîvân şiirinin son büyük şairi olarak kabul edilir.

Şeyh Gâlib ve Nedîm'in eserleri, biçim ve muhteva özellikleriyle araştırmalara konu olmuştur. Bu çalışmada Şeyh Gâlib ve Nedîm'in Türk edebiyatının en çok kullanılan vezni ile yazılmış beş bendden oluşan birer şiiri (murabba), Prof. Dr. Yavuz Bayram'ın uyguladığı yöntem çerçevesinde arûz tasarrufları bakımından incelenmiştir. XVIII. yüzyılda yaşamış bu iki büyük şairin şiirlerindeki arûz uygulamalarının tespiti ile sınırlı çerçevede de olsa benzerlikler ve farklılıklar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler Arûz, Murabba, Nedîm, Şeyh Gâlib.

A one each Murabba Of Sheikh Gâlib And Nedîm In The Context Of Arûz Savings

Abstract

In ancient Turkish literature, texts have a structure which is built within the framework of certain rules in terms of both content and form features. Especially in verse works, couplet, bend, rhyme, rhyme and meter features; They are important criteria in classifying, interpreting poems as well as determining the poet's style and poetic power. Rhyme and meter are concrete indicators of the external structures of poems, but they are also the building blocks of harmony elements in poems.

Nedîm and Sheikh Gâlib were the pioneer poets of the XVIII century and the whole of dîvân poetry. Nedîm, known as the poet of the Tulip Era, received a good education by learning Arabic and Persian along with classical sciences. He became the founder of the Nedîmâne style with the perfection of diction in his poems; he influenced the poets after him with this new style he developed. Sheikh Gâlib was born and raised in a Mevlevi environment. Gâlib received his primary education from his father and mevlevî sheikhs; he became famous with his Dîvân and his mesnevî called Hüsn ü Aşk. Sheikh Gâlib is considered as the last greatest poet of dîvân poetry.

The works of Şeyh Gâlib and Nedîm have been the subject of research with their form and content characteristics. In this study, Sheikh Gâlib and Nedîm's poem (murabba) consisting of five stanzas, written in the meter most commonly used in Turkish literature, are written It was examined in terms of aruz usages within the framework of the method applied by Yavuz Bayram. By determining the arûz applications in the poems of these two great poets living in the 18th century, similarities and differences were tried to be revealed, even within a limited framework.

Keywords: Arûz, Murabba, Nedîm, Şeyh Gâlib.

Giriş

Arûz vezninin ilk olarak Arap edebiyatında kullanıldığı bilinmektedir. Arap edebiyatından İran edebiyatına geçen bu vezin, İslâmiyet'in kabul edilmesiyle birlikte Türk edebiyatında da görülmeye başlamıştır. Arûz ilmini belirli bir sistem çerçevesinde açıklayan ve bu ilme dair terimleri de tespit ederek ortaya koyan ilk kişi Halîl b. Ahmed'dir. (Çetin 1991: 424-437) Arûz, ilk kullanıldığı yıllardan itibaren şiir üzerinde âhengi sağlayan unsurlardan biri olarak kabul edilmiştir.

Genel itibarıyla arûz "Şiirde açık (=kısa) ve kapalı (=uzun) olarak nitelenen hecelerin önceden belirlenmiş bir düzen içerisinde tekrarlanması esasına dayanan bir şiir ölçüsü; daha doğrusu bir âhenk sistemi" olarak tanımlanır. (Saraç, 2018: 102) "Arûz her mısra'nın başından sonuna kadar bütün heceleri, kendinden sonra gelen bütün mısraların aynı hizadaki heceleriyle açıklık ve kapalılık noktasında denk tutar." (Mermer, 2014: 44) Bu sistem "Arap edebiyatında doğmuştur. Arap edebiyatının dil yapısı ve edebî geleneğine göre şekillenmiş, bazı değişikliklere uğrayarak başta Fars ve Türk edebiyatları olmak üzere İslâm medeniyetine giren milletlerin edebiyatlarında da kullanılmıştır." (Kesik ve Şenödeyici 2019: 9)

Açıklamalarda da görüldüğü üzere arûz, şiirlerde âhengi sağlayan bir biçimsel dış yapıyı oluşturmaktadır. Arûz çerçevesinde değerlendirildiğinde şiirlerde âhengi sağlayan en küçük birimin ses olduğu söylenebilir. Bu bağlamda şiiri oluşturan ses birimlerinin açık/kısa ve kapalı/uzun olmaları, açık/kısa ve kapalı/uzun seslerin dizilişlerine göre oluşturdukları farklı hece yapıları, arûz sistemi içinde ayrı ayrı önem arz eder. Türk edebiyatında en çok kullanılan vezin olarak bilinen *fâ 'i lâ tün / fâ 'i lâ tün / fâ 'i lâ tün / fâ 'i lün* kalıbı; 4 açık, 11 kapalı toplam 15 arûz hecesinden oluşur. Bu arûz kalıbından başka Türk edebiyatında 40'tan fazla arûz kalıbıyla şiir yazıldığı bilinmektedir. (Macit 2015: 231) Türkçenin fonetik yapısının Arapçadan farklı olması sebebiyle şiirlere arûz kalıplarının uygulanması sürecinde belirli arûz uygulamalarının yapıldığı görülür. Bu uygulamalar zihâf, imâle, sekt, vasl, med, tahfif, teşdid vb. olarak adlandırılmış; bunların bazılarının (med, vasl vb.) yapılmasında sakınca görülmezken bazılarının (zihâf, sekt, vasl-ı ayın vb.) yapılması ise bir kusur olarak kabul edilmiştir.

Eski Türk edebiyatı, köklü bir geleneğin tezâhürüdür. Bu gelenek, şair ve yazarların üsluplarıyla belirli kurallar çerçevesinde oluşturulmuş eserler sayesinde günümüze kadar ulaşmıştır. Dolayısıyla eserlerin muhteva özellikleri kadar biçimsel özelliklerinin de değerlendirilmesi, müellifinin ve döneminin edebî anlayışının belirlenmesi bakımından önemlidir. XVIII. yüzyılın üstat iki şairi Nedim ve Şeyh Gâlib'in şiirlerine yansıttıkları dünya görüşleri, şiirlerinde seçtikleri konular ve dili kullanma biçimleri farklılık gösterir. Nedim, arûzu kurallarını hissettirmeden şiirlerine işlemiştir. "Onda vezinle istediği gibi oynayan bir sanatkâr yeteneği vardır. O, vezne sözün her kalıbına kolayca girebilen bir yumuşaklık vermiş; aruz kalıplarının sertliğini kırarak onu istediği gibi eğmiş bükmüştür." (Mazıoğlu 2018: 117) Öte yandan Şeyh Gâlib'in şiirlerinde kullandığı dil, aynı yüzyılda yaşamış olan Nedim'in şiirlerinde kullandığı dile göre daha ağırdır. Şairin soyut, girift anlamlı şiirlerinin yanı sıra sade Türkçe ile söylediği şiirleri de vardır. Gâlib, arûzu şiirlerine uyarlayabilmek için Arapça ve Farsça kelimeleri halkın konuştuğu dilde "bezm/bezim, hüsn/hüsün, seyr/sevir, hayr/hayır vb." biçimlerinde kullanmıştır. (İpekten 2018: 35)

Murabba, aynı vezinde dört mısralık bendlerden oluşan bir nazım biçiminin adıdır. Bendlerin son mısraları aynen tekrarlanan murabbalara murabba-ı mütekerrir, tekrarlanmayanlara ise murabba-ı müzdevic denir. Murabba-ı mütekerririn kafiye düzeni aaaA-bbbA-cccA, murabba-ı müzdevicin kafiye düzeni ise aaaa-bbba-ccca şeklindedir. (Yeşildal 2019: 126) Nedim Divânı'nda

33, Şeyh Gâlib Dîvânı'nda 11 murabba yer almaktadır. Çalışmada değerlendirilen Nedîm'in şiiri murabba-ı mütekerrir, Şeyh Gâlib'in şiiri ise murabba-ı müzdevic örneğidir.

Nedîm Dîvânı'nın yurt içinde ve yurt dışındaki kütüphanelerde kırk beş kadar nüshası tespit edilmiştir. (Macit 2006) Bu eserler dışında Nedîm'in şiirlerinin yer aldığı mecmualar da vardır. *Mecmû'a-i Eş'âr*'da (06 MİL Yz FB 533/1) Nedîm Dîvânı'nda yer alan çok sayıda şiir ile birlikte dîvânda yer almayan beyitler de tespit edilmiştir. (Yeşilbağ 2019) Muhsin Macit'in hazırladığı Nedîm Dîvânı'nda *musammatlar* bölümünde 44 şiir bulunmaktadır. Bunlardan İlk 11 şiir; terhib-i bend, müseddes, tardiyeye, tahmis, muhammes biçimlerindedir. Diğer 33 şiir ise murabba biçimindedir. (Macit 2016: 253-284) Abdülbâki Gölpınarlı'nın hazırladığı Nedîm Dîvânı'nda ise *şarkılar* bölümünde 28 şiir yer almaktadır. (Gölpınarlı 2015: 342-360) Bu çalışmada Muhsin Macit tarafından hazırlanan Nedîm Dîvânı'ndaki şiir ve bend numaraları esas alınmıştır. (Macit 2016) Eserde yer alan 33 murabbanın 6 tanesi 3 bendden, 7 tanesi 4 bendden, 19 tanesi 5 bendden, 1 tanesi ise 6 bendden oluşmaktadır. Nedîm Dîvânı'nda yer alan murabbaların 5 farklı arûz kalıbında yazıldığı tespit edilmiştir.

Kaynaklarda Şeyh Gâlib Dîvânı'nın Türkiye'de 30'dan fazla yazma nüshasının olduğu belirtilir. (İpekten 2018: 17) Şairle ve şiirleriyle ilgili olarak hazırlanmış çeşitli eserler vardır. Şeyh Gâlib'in dîvânı Abdülkadir Gürer tarafından 1993'de doktora tezi olarak çalışılmıştır. Müstakil bir kitap olarak ise Muhsin Kalkışım ve Naci Okcu tarafından hazırlanarak yayımlanmıştır. Naci Okcu'nun ve Muhsin Kalkışım'ın hazırladıkları Şeyh Gâlib Dîvânı'nda şarkılar bölümünde 11 murabba bulunmaktadır. Gürer'in neşrinde ise 12 tane şarkı vardır. Bunların 11 tanesi murabba, 1 tanesi ise muhammes biçimindedir. (Gürer 1993: 285-299) Şarkıların 3 tanesi 4 bendden, 8 tanesi 5 bendden oluşmaktadır. Bu çalışmada Abdülkadir Gürer'in Şeyh Gâlib Dîvânı (Metin-İnceleme) çalışmasındaki şiir ve bend numaraları esas alınmıştır. (Gürer 1993) Şeyh Gâlib'in dîvânındaki murabbalar da Nedîm'in dîvânındaki murabbalar gibi 5 farklı arûz kalıbıyla yazılmıştır. İki şairin de murabbalarında en çok kullandıkları arûz kalıbı, Türk edebiyatında en çok kullanılan *fâ 'i lâ tün / fâ 'i lâ tün / fâ 'i lün* kalıbıdır. Nedîm ve Şeyh Gâlib'in murabbalarının arûz kalıpları aşağıda ayrıntılı olarak gösterilmiştir.

Tablo 1: Nedîm Dîvânı'ndaki Murabbalarda Kullanılan Arûz Kalıpları		
Arûz Kalıbı	Şiir Numarası (Murabba)	Toplam
fâ 'i lâ tün / fâ 'i lâ tün / fâ 'i lâ tün / fâ 'i lün	1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 14, 20, 26, 31, 33	14
me fâ 'i lün / me fâ 'i lün / me fâ 'i lün / me fâ 'i lün	11, 16, 18, 19, 22, 23, 27, 28, 32	9
fe 'i lâ tün / fe 'i lâ tün / fe 'i lâ tün / fe 'i lün	2, 12, 13, 24, 25, 29, 30	7
mef 'û lü / me fâ î lü / me fâ î lü / fe 'û lün	15, 17	2
me fâ 'i lün / me fâ 'i lün / fe 'û lün	21	1

Tabloda Nedîm Dîvânı'nda yer alan 33 murabbanın arûz kalıpları, şiirlerin dîvândaki sıra sayıları esas alınarak gösterilmiştir. Nedîm'in murabbalarında 5 farklı vezin kullandığı görülmektedir. Murabbalarda en fazla kullanılan ilk üç arûz kalıbı, Türk edebiyatında en fazla kullanılan arûz kalıplarıdır.

Tablo 2: Şeyh Gâlib Dîvânı'ndaki Murabbalarda Kullanılan Arûz Kalıpları		
Arûz Kalıbı	Şiir Numarası (Murabba)	Toplam
fâ 'î lâ tün / fâ 'î lâ tün / fâ 'î lâ tün / fâ 'î lün	1, 2, 7, 8, 9, 10	6
mef 'û lü / fâ 'î lâ tü / me fâ 'î lü / fâ 'î lün	5, 6	2
me fâ 'î lün / me fâ 'î lün / me fâ 'î lün / me fâ 'î lün	11	1
fe 'î lâ tün / fe 'î lâ tün / fe 'î lâ tün / fe 'î lün	3	1
fâ 'î lâ tün / fâ 'î lâ tün / fâ 'î lün	8	1

Tabloda Şeyh Gâlib Dîvânı'nda yer alan 11 murabbanın arûz kalıpları şiirlerin dîvândaki sıra sayıları esas alınarak gösterilmiştir. Şeyh Gâlib'in murabbalarında da Nedîm'in murabbalarında olduğu gibi 5 farklı arûz kalıbı kullanıldığı görülmektedir. Murabbalardaki en çok kullanılan arûz kalıbı yine Türk edebiyatında en çok kullanılan *fâ 'î lâ tün / fâ 'î lâ tün / fâ 'î lâ tün / fâ 'î lün*'dür.

Şiirlerdeki arûz tasarruflarının doğru bir şekilde karşılaştırılabilmesi ve tespit edilen verilerin doğru yorumlanabilmesi amacıyla bend sayıları aynı olan murabba örnekleri seçilmiştir. Şiirlerin hece yapılarının, arûz tasarruflarında kullanılan işaretlerin gösteriminde ve tespit edilen arûz tasarruflarına dair verilerin değerlendirilmesinde Prof. Dr. Yavuz Bayram'ın çalışmalarında uyguladığı yöntem kullanılmıştır. (Bayram 2022a, Bayram 2022b¹) Bu bağlamda örnek olarak seçilen şiirlerde açık heceler (◦), kapalı heceler (—), medli heceler ise (→) işareti ile gösterilmiştir. Arûz tasarrufları bağlamında tespit edilen imâle, yukarı ok işaretiyle (↑); vasl, ilgili seslerin altı çizilerek (va \underline{k} t-i gül) ve sekt ise ilgili seslerin altı noktalı olarak işaretlemek suretiyle (yazmış \underline{a} lnuma) gösterilmiştir. Murabbalardaki imâle, vasl, med, sekt arûz uygulamaları; murabbayı oluşturan kelimelerin yapıları ve kökenleri tespit edilmiştir. Üç bölümden oluşan bu çalışmanın birinci bölümünde Nedîm ve Şeyh Gâlib'in murabbaları transkripsiyon harfleriyle yazılarak açık-kapalı-medli heceler ve arûz tasarrufları metinler üzerinde gösterilmiştir. İkinci bölümde, örnek olarak seçilmiş olan murabbalar, arûz tasarrufları bağlamında ayrıntılı olarak ele alınmış; üçüncü bölümde ise iki murabba tespit edilen veriler, karşılaştırmalı olarak tablo ve grafiklere yansıtılarak değerlendirilmiştir.

Arûz Uygulamaları Bağlamında İki Murabba (Nedîm, Şeyh Gâlib)

Bu başlık altında Nedîm Dîvânı'nda yer alan 5. murabba ve Şeyh Gâlib Dîvânı'nda yer alan 10. murabba arûz tasarrufları bağlamında ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Öncelikle şiirin her bir mısrası tef'ilelere ayrılmış; arûz tasarruflarına dair tespitler, ilgili hecelerde gösterilmiştir. Mısralarda gösterilen bu uygulamaların sayı değerleri her bendin sonunda ayrıca yazılmıştır. Sonrasında ise şiirde kullanılan bütün hecelerin yapıları, hecelerin kökenleri ve arûz tasarrufları tablo ve grafiklerle açıklanmıştır.

1. Nedîm'in Murabbasında Yer Alan Arûz Uygulamaları

XVIII. yüzyıl şairi Nedîm'in gerçek adı Ahmed'dir. İstanbullu olduğu bilinen şairin doğum tarihi ile ilgili net bilgi olmamakla birlikte kaynaklarda 1681 tarihi verilmektedir. Nedîm, aile çevresinde iyi eğitim görmüş; dönemin klasik ilimleri yanında Arapça ve Farsça öğrenmiştir. Tahsilini tamamladıktan sonra müderris olan şair, III. Ahmed döneminde (1703-1730) şiirleriyle tanınmaya başlamıştır. (Macit 2006) Nedîm'in ölümüyle ilgili farklı rivayetler vardır. Kaynaklarda

¹ "Arûz Tasarrufları Bağlamında Bir Gül Kasidesi (Fuzûlî)" adlı çalışmada arûz uygulamalarında kullanılan işaretler, arûzla ilgili esaslar ve ilgili terimler/uygulamalar ayrıntılı olarak ele alınmıştır. "Arûz Tasarrufları Bağlamında Üç Gül Kasidesi (Necâti, Hayâlî, Nev'î)" adlı çalışmada ise "Gül Kasidesi" örnekleme çerçevesinde Necâti, Hayâlî ve Nev'î'nin şiirleri arûz bağlamında karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk.: Bayram 2022a, 359-383 ve Bayram, 2022b, 1682-1750.

dedesinin linç edilerek öldürülmesi ve Patrona Halil İsyanı sebebiyle korku hastalığına yakalandığı; içki içmesi ve afyon kullanması sebebiyle titreme hastalığına yakalandığı ve öldüğü gibi bilgiler yer alır. *Mecelletü'n-nisâb*'ta şairin ölümü ile ilgili Patrona Halil İsyanı'ndan korkarak evinin damından düşüp öldüğü yazılıdır. (Ak 2000: 12) Mezarı, Üsküdar Karacaahmet Mezarlığı'nın Miskinler Tekkesi bölümündedir.

Nedîm, sadece XVIII. yüzyıl şairleri arasında değil, bütün dîvân şiiri geleneği içinde önde gelen şairler arasında sayılır. Dîvân şiirinde "Nedîmâne" adıyla yeni bir tarz geliştirmiştir. Şair, mahallîleşme akımının XVIII. yüzyıldaki en büyük temsilcisi olarak kabul edilir. Lâle Devri'nde yaşaması ve bu dönemi şiirlerine ustalıkla yansıtması sebebiyle Lâle Devri şairi olarak anılır. Şiirlerinde İstanbul Türkçesini kullanan Nedîm, İstanbul'a ait mekânları canlı bir şekilde tasvir etmiştir. "Nedîm, arûzun musikisini yakalayan ve şiirinde âdeta bir âhenk unsuru olarak kullanan dîvân şairlerinden biridir." (Macit 2018: 16) Şair, kendi üslubuyla Türkçeyi bozmadan şiirlerini arûz kalıplarına yerleştirmiş; redif ve kafiye kullanmada geleneğe bağlı kalmıştır. Nedîm Dîvânı'nda 42 kaside, 87 kıt'a, 13 nazm, 3 mesnevî, 44 musammat, 2 koşma, 164 gazel, 2 müstezat, 11 rubâi, 23 matla ve müfret bend/beyit vardır. Musammatlar içinde 33 murabba vardır. (Macit 2016) Aşağıda çalışmaya konu olan Nedîm Dîvânı'ndaki 5. murabba, transkripsiyon alfabesiyle yazılarak üzerinde arûz tasarrufları gösterilmiştir.

Nedîm Dîvânı'nda Yer Alan 5. Murabba (Macit 2016: 257-258)

fâ 'i lâ tün / fâ 'i lâ tün / fâ 'i lâ tün / fâ 'i lün

1 V a k t - i g ü l - g e ş / t - i ç e m e n s e y / r - i k e n â r e y / y â m ı d ı r
 - . - - / - . - - / - . - - / - . - -
 L â l e f a ş l ı / ' ı y d h e n g â / m ı b a h â r e y / y â m ı d ı r
 - . - - / - . - - / - . - - / - . - -
 İ ' t i d â l u / r e v n a k - 1 l e y / l ü n e h â r e y / y â m ı d ı r
 - . - - / - . - - / - . - - / - . - -
 L â l e f a ş l ı / ' ı y d h e n g â / m ı b a h â r e y / y â m ı d ı r
 - . - - / - . - - / - . - - / - . - -
 [9 imâle, 10 vasl, 2 med]

2 Ş e v k i l e m e y / l e t m e d e d i l / l e r g ü l i s t â n / s e y r i n e
 - . - - / - . - - / - . - - / - . - -
 ' İ z z ü n â z - 1 / g ü l n i y â z - 1 / ' a n d e l i b â n / s e y r i n e
 - . - - / - . - - / - . - - / - . - -
 Ş â h - 1 ' â l e m / d a ğ i g e l m e z / m i Ç ı r â ğ â n / s e y r i n e
 - . - - / - . - - / - . - - / - . - -
 L â l e f a ş l ı / ' ı y d h e n g â / m ı b a h â r e y / y â m ı d ı r
 - . - - / - . - - / - . - - / - . - -
 [8 imâle, 6 vasl, 1 med]

3 Ş e h r i y â r â / b u l d u ' â l e m / d e v l e t i ñ d e / i ' t i d â l
 - . - - / - . - - / - . - - / - . - -
 L â l e l e r l e / g e l d i b â ğ a / b a ş k a b i r ğ ü s / n ü c e m â l
 - . - - / - . - - / - . - - / - . - -

Rûzu şeb kı1/mağda gülşen/luţf-1 teşrî/fiñ hayâl
 — ° — — / — ° — — / — ° — — / — ° — —
 Lâle faşlı/‘ıyd hengâ/mı bahârey/yâmıdır
 — ° — — / — ° — — / — ° — — / — ° — —
 [6 imâle, 4 vasl, 1 med]

4 Sâye-i ‘ad/liñde ey şe/henşeh-1 â/lî-nijâd
 — ° — — / — ° — — / — ° — — / — ° — —

Ĥamd ü şükr ol/sun ki ‘âlem/ser-te-ser mes/rûru şâd
 — ° — — / — ° — — / — ° — — / — ° — —
 Şahn-1 gülşen/daĥi teşrî/fiñle olsun/ber-murâd
 — ° — — / — ° — — / — ° — — / — ° — —
 Lâle faşlı/‘ıyd hengâ/mı bahârey/yâmıdır
 — ° — — / — ° — — / — ° — — / — ° — —
 [6 imâle, 5 vasl, 1 med]

5 Zâat-1 ‘âlî-/şânın el-ĥak/rûĥudur bu/‘âlemiñ
 — ° — — / — ° — — / — ° — — / — ° — —

Bâġı ihyâ/eylesin luţ/fet hümâyün/mağdemiñ
 — ° — — / — ° — — / — ° — — / — ° — —
 Muntaẓır yüz/sürmege dâ/mâna şadr-1/a‘zamıñ
 — ° — — / — ° — — / — ° — — / — ° — —
 Lâle faşlı/‘ıyd hengâ/mı bahârey/yâmıdır
 — ° — — / — ° — — / — ° — — / — ° — —
 [5 imâle, 5 vasl, 1 med]

Halk edebiyatında en fazla kullanılan koşma nazım biçimine benzeyen murabba, dîvân şiirinde de musammatlar arasında en fazla kullanılan nazım biçimidir. (Saraç 2019: 112) Nedîm'in murabba örneğinde görüldüğü üzere ilk bendin her dört mısrası birbiriyle kafiyeli, diğer bendlerin ise ilk üç mısraları kendi aralarında kafiyelidir. Birinci bendin son mısrası, diğer bendlerin son mısrasında aynen tekrarlanmıştır. Murabbanın kafiye düzeni aaaA-bbbA-cccA-dddA-eeeA şeklindedir. *Murabba-ı mütekerrir* örneğini oluşturan bu şiirde son bendlerdeki mısraların aynen tekrar etmesinden de anlaşılacağı üzere bendler arasında konu bağı vardır.

Nedîm'in Murabbasındaki Arûz Uygulamalarına Dair İstatistikler

Nedîm Dîvânı'ndan örnek olarak seçilen *murabba-ı mütekerrir*, beş bend-20 mısradan oluşmaktadır. Şiir, dîvân şiirinde en çok kullanılan *fâ 'i lâ tün / fâ 'i lâ tün / fâ 'i lâ tün / fâ 'i lün* vezni ile yazılmıştır. Farklı yapılarda Türkçe, Farsça ve Arapça kelimelerden oluşan şiirde 294 arûz hecesi vardır. Bu bölümde murabbadaki hecelerin yapıları, hecelerin kökenleri, hecelerin açık-kapalı-medli olma durumları ve arûz tasarrufları sayısal verilerle açıklanmıştır. Arûz, açık/kısa ve kapalı/uzun olarak nitelenen hecelerin bir düzen içerisinde tekrarlanması esasına dayalı bir sistem olması sebebiyle murabbayı oluşturan hecelerin yapıları önemlidir. Son harflerinin sesli, sessiz ve uzun ünlü olma durumlarına göre heceler, açık ve kapalı olarak adlandırılırlar. Aşağıdaki tabloda öncelikle hecelerin yapıları; ünlü hecelerin gösteriminde A, ünsüz hecelerin gösteriminde B harfi

kullanılarak gösterilmiştir. Sonrasında ise murabbayı oluşturan farklı hece yapıları sayısal değerleriyle tabloya yansıtılmıştır.

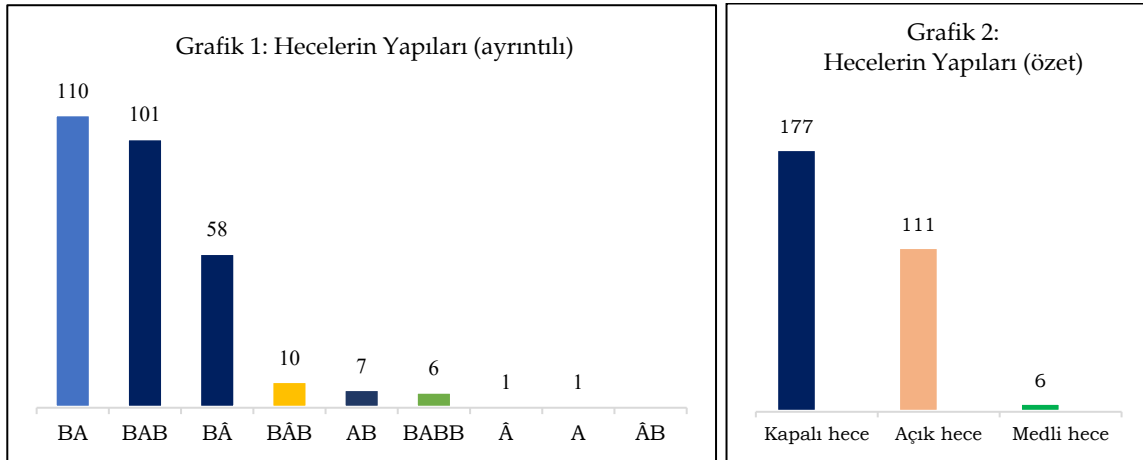
Tablo 3: Arûz Hecelerinin Yapıları					
Açık Heceler	A kısa ünlü	Kapalı Heceler	BAB ünsüz + kısa ünlü + ünsüz	Medli Heceler	BÂB ünsüz + uzun ünlü + ünsüz
	BA ünsüz + kısa ünlü		AB kısa ünlü + ünsüz		BABB ünsüz + kısa ünlü + ünsüz + ünsüz
			Â uzun ünlü		ÂB uzun ünlü + ünsüz
			BÂ ünsüz + uzun ünlü		

Yukarıda tabloda gösterilen A, BA açık heceler ve BAB, AB, Â, BÂ kapalı heceler, arûz bağlamında bir hece değerindedir. BÂB, BABB ve ÂB yapısındaki heceler ise arûz uygulamalarında bir buçuk hece değerinde sayılırlar. Medli olarak nitelendirilen bu yapıdaki heceler sonu *nun* (ن) harfi ile bitenlerinde ve bazı özel durumlarda med yapılmadığı da görülmektedir. Nitekim Nedîm'in murabbasında da bu yapıda med yapılmamış heceler vardır. Aşağıda Tablo 5 ve 6'da murabbada tespit edilen BÂB, BABB ve ÂB yapısındaki heceler med yapıp yapılmamasına bakılmadan gösterilmiştir. Sayısal verilerin değerlendirilmesinde kolaylık olması amacıyla murabbadaki (5 bend, 20 mısra) heceler yapıları, heceler kökenleri ve arûz uygulamaları tablo ve grafiklere mısra düzeyinde yansıtılmıştır.

		Tablo 4: Nedîm'in Murabbasındaki Hecelerin Yapıları																				
		1. Bend				2. Bend				3. Bend				4. Bend				5. Bend				Topla m
Yapı		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	
Açık	A																1					1
	BA	6	5	7	5	7	7	7	5	5	7	4	5	6	4	5	5	5	4	6	5	110
Kapalı	Â																1					1
	BÂ	2	4	3	4		3	3	4	3	2	2	4	2	2	1	4	6	3	2	4	58
	AB			1						1				1		1				2	1	7
	BAB	7	4	4	4	7	4	4	4	5	5	8	4	3	8	7	4	4	5	6	4	101
Medli	ÂB																					-
	BÂB					1	1	1		1	1	1		1	1	1			1			10
	BAB		1		1								1				1					6
	B								1												1	
		1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	294
		5	4	5	4	5	5	5	4	5	5	5	4	5	5	5	4	5	5	5	14	

Açık Heceler		Kapalı Heceler				Medli Heceler		
A	BA	BAB	AB	Â	BÂ	ÂB	BÂB	BABB
1	110	101	7	1	58	-	10	6
% 0,9	% 99,1	% 60,47	% 4,20	% 0,60	% 34,73	-	% 62,5	% 37,5
111		167				16		
% 37,76		% 56,80				% 5,44		
294								

Tablo 5'te Nedîm'in murabbasındaki heceler mısra düzeyinde ele alınmıştır. Her bir mısra vezin gereği 15 arüz hecesinden oluşur. Şiir murabba-ı mütekerrir olması sebebiyle bendlerde tekrarlanan mısralar vardır. Birinci bendin 2. mısrası, birinci bendin son mısrasında ve diğer dört bendin son mısralarında aynen tekrarlanmıştır. Tekrar eden bu mısradaki BABB yapısında hece vardır. Bu heceler arüz bağlamında medli olarak kullanılmıştır. Murabbada BÂB yapısında ise 10 hece vardır. Bu hecelerden 6 tanesi veznin sonunda olması, 4 tanesi ise son harfinin nun (ن) olması sebebiyle med yapılmamış ve bir hece (kapalı hece) değerinde sayılmıştır. Bu bağlamda Grafik 2'de medli hece yapılarından arüz gereği med yapılan heceler gösterilmiştir. Nedîm, şiirinde A ve BA yapısında 111 açık hece kullanmış; ÂB yapısında hece ise hiç kullanmamıştır. Murabbanın vezni *fâ 'i lâ tün / fâ 'i lâ tün / fâ 'i lâ tün / fâ 'i lün*'dür. Bu vezinde her tef'ilede bir açık hece yer alır. Dolayısıyla her mısradaki 4 açık hece olması gerekir. Bu düşünce ile hece yapılarını gösteren tabloya bakılarak açık ve kapalı hecelerın sayısal değerleriyle şairin imâleye sıklıkla başvurduğunu söylemek mümkündür.

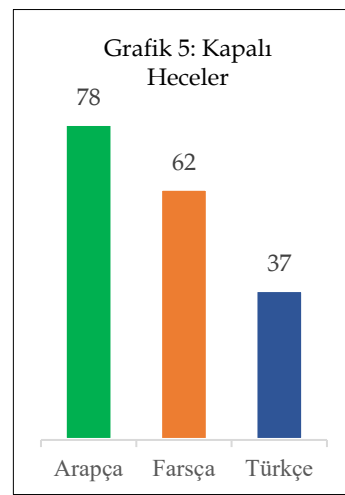
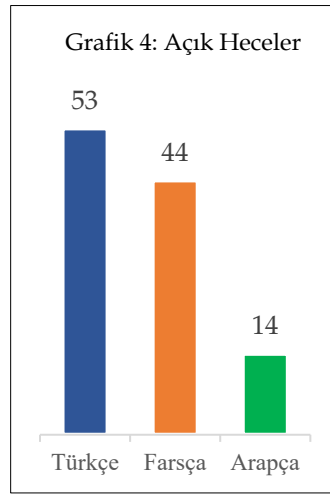
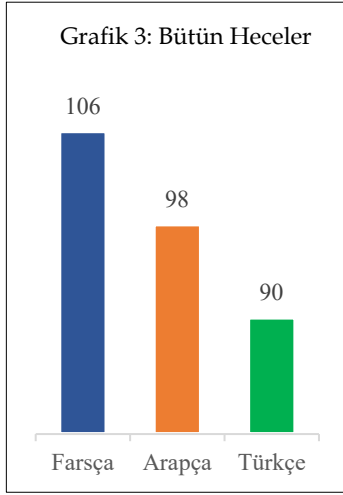

Dîvân şiiri, XIII. yüzyıldan XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar devam eden edebî bir gelenektir. Bu gelenek, günümüzde de eski canlılığıyla olmasa da belirli ölçülerde devam etmektedir. Dîvân şiirinin muhtevası ve estetik ölçüleri genel bağlamda İslâm inancı çerçevesinde şekillenmiştir. (Akün 1994) Dil hususiyetleri bağlamında ise Türkçe, Farsça ve Arapçanın kuralları ve kelimeleriyle inşâ edilmiştir. Şiirlerde bu dillere ait kelimelerin kullanım sıklığı şairlerin poetikasına göre farklılık göstermektedir. Nedîm şiirlerinde Türkçe, Farsça ve Arapça kelimeler kullanmıştır. Onun şiir dilinin dönemin İstanbul Türkçesi olduğunu söylemek mümkündür. Fakat o, dîvân şiiri dilinden tamamen uzaklaşmamış klasik şiir dilini kendi üslubuyla şiirlerine yansıtmıştır. (Öbek 2016: 227) Aşağıda Nedîm'in murabbasında yer alan kelimeler, kökenleri sınıflandırılarak sayısal değerleriyle tabloya yansıtılmıştır. Verilerin gösteriminde açık hece (a), kapalı hece (k), medli hece (m), Türkçe (T), Farsça (F) ve Arapça (A) kısaltmaları kullanılmıştır.

Tablo 6: Nedîm'in Murabbasındaki Hecelerin Kökenleri																					
	1. Bend				2. Bend				3. Bend				4. Bend				5. Bend				Toplam
M.Sırası	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	
T (a)	1	3	1	3	6	3	5	3	2	4	1	3	1		3	3	3	2	3	3	53
F (a)	5	2	3	2	1	3	1	2	1	2	2	2	6	4	1	2	1	1	1	2	44
A (a)			3			1	1		2	1	1				1		1	1	2		14
Toplam	6	5	7	5	7	7	7	5	5	7	4	5	7	4	5	5	5	4	6	5	111
T (k)	1	1	1	1	2		2	1	2	4	3	1	2	2	3	1	2	4	3	1	37
F (k)	4	4		4	3	3	3	4	3	2	4	4	3	3	5	4	2	3		4	62
A (k)	4	3	7	3	3	5	3	3	5	2	4	3	3	6	2	3	6	4	6	3	78
Toplam	9	8	8	8	8	8	8	8	10	8	11	8	8	11	10	8	10	11	9	8	177
T (m)																					-
F (m)																					-
A (m)		1		1				1				1				1				1	6
Toplam		1		1				1				1				1				1	6
G.Toplam	15	14	15	14	15	15	15	14	15	15	15	14	15	15	15	14	15	15	15	14	294

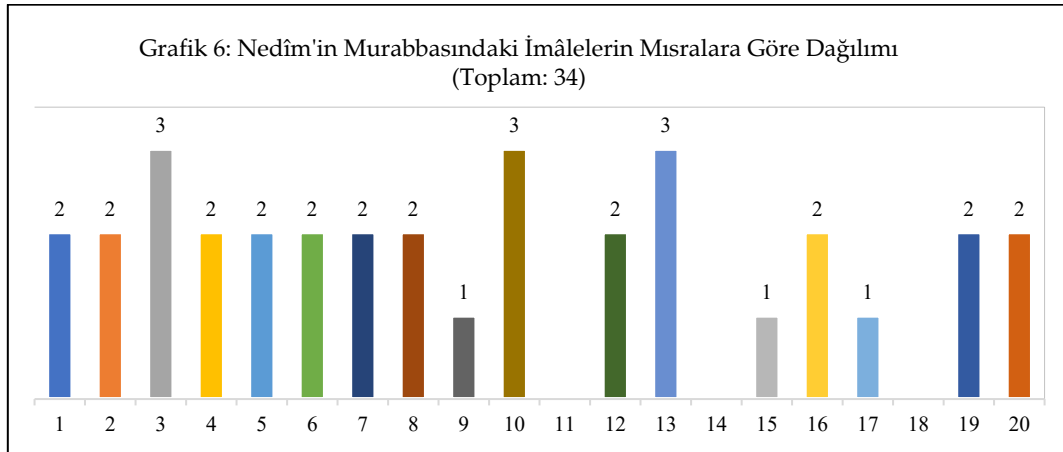
Tablo 7: Nedîm'in Murabbasındaki Hecelerin Kökenleri (Toplam)				
	Türkçe	Farsça	Arapça	Toplam
Açık heceler	53 % 47,74	44 %39,64	14 12,62	111 % 37,76
Kapalı heceler	37 % 20,90	62 % 35,03	78 % 44,07	177 % 60,20
Medli heceler	-	-	6 %.100	6 % 2,04
Ara toplam	90 % 30,61	106 % 36,05	98 % 33,34	
Genel toplam	294			

Nedîm'in murabbasındaki hecelerın kökenleri Türkçe, Farsça ve Arapça dillerine göre sınıflandırıldığında Farsça hecelerın fazlalığı dikkat çeker. Şiirde sırasıyla Farsça (106), Arapça (98) ve Türkçe (90) hece vardır. Tekrarlanan mısradaki medli hece (ıyd) Arapçadır; bu heceden başka şiirde med yapılan bir hece yoktur. Açık hecelerde Türkçe, kapalı hecelerde ise Arapça daha fazladır. Türkçe, medli yapıda hece olmamakla birlikte farklı yapılar da 53 açık hece, 37 kapalı hece vardır. Bu verilere göre murabba, % 36,05 Farsça, % 33,34 Arapça ve % 30,61 Türkçe heceden oluşmaktadır.

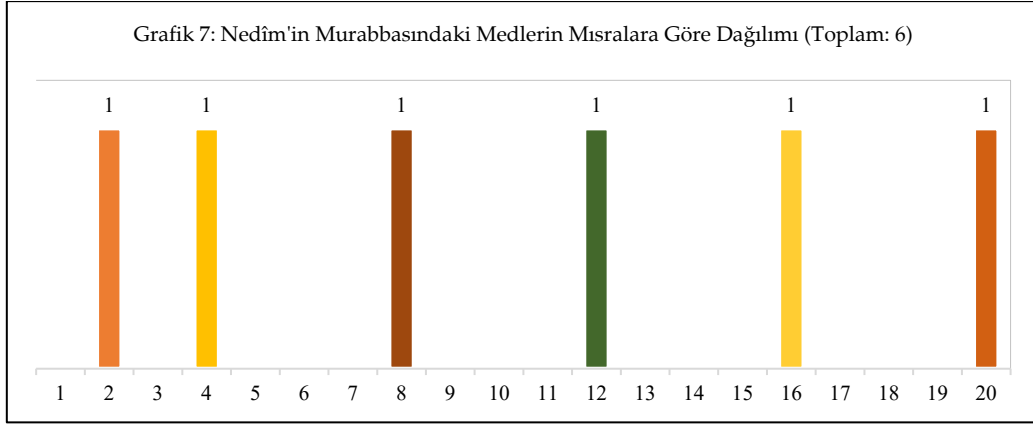

Yukarıda murabbadaki Türkçe, Farsça ve Arapça bütün hecelerin, açık ve kapalı hecelerin sayısal değerleri ayrı ayrı grafiklerde gösterilmiştir. Üç grafikte de görüldüğü üzere Nedîm, bu şiirinde ağırlıklı olarak Farsça ve Arapça kelimeler kullanmış; Türkçe olarak ise fiil, ek ve edatlardan yararlanmıştır. Bu durum Nedîm'in şiir dili bağlamında İstanbul Türkçesini kullanmakla birlikte klasik şiir anlayışından tamamen uzaklaşmadığını da göstermektedir.

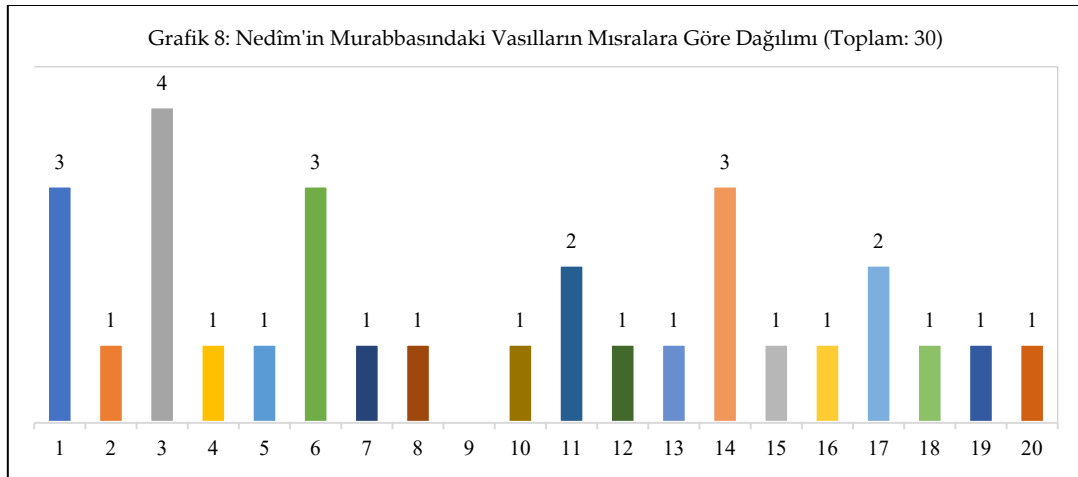
Nedîm Dîvânı'ndan seçilen murabba örneğinde vezin gereği imâle, vasl ve med uygulamalarının yapıldığı tespit edilmiştir. En çok görülen arûz tasarrufu imâle, en az görülen ise meddir. BÂB ve BABB yapısındaki hecelerden sadece BABB yapısındaki hecelerde med yapılmıştır. Dolayısıyla 7. grafikte bu yapıdaki bütün heceler değil, sadece arûz tasarrufu bağlamında med uygulanan heceler gösterilmiştir. Murabbadaki arûz tasarruflarının kullanım sıklığı mısra düzeyinde aşağıda grafiklere yansıtılmıştır. Her sütunun altında mısra sırası, üstünde ise uygulamanın mısra da geçme sayısı belirtilmiştir.

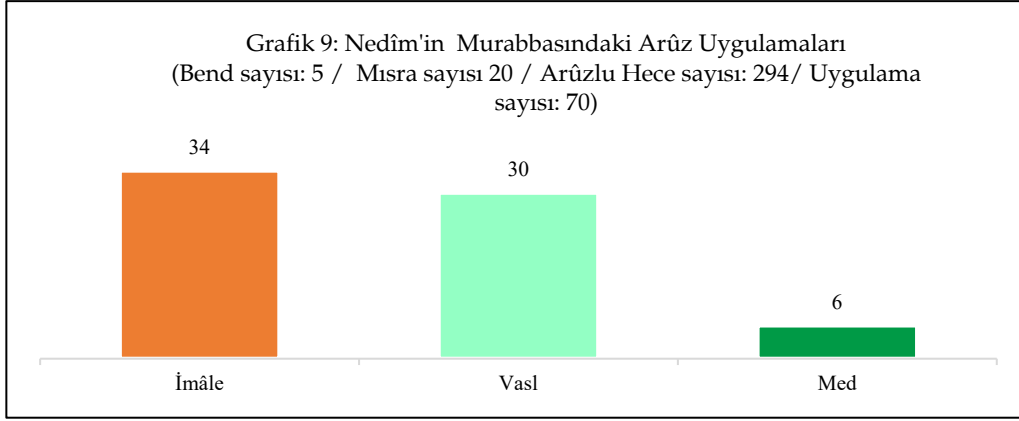
Murabada 5 bend-20 mısra da 34 imâle vardır. Vezin gereği 1. bendde 9, 2. bendde 8, 3. bendde 6, 4. bendde 6 ve 5. bendde 5 imâle yapıldığı görülür. 11, 14 ve 18. mısra dışında bütün mısralarda imâle vardır. Genel bağlamda hata olarak görülmemeyen bu uygulamaya en fazla birinci bendde başvurulmuştur.

Murabba, med uygulaması bağlamında değerlendirildiğinde şiirde med yapılabilecek BÂB ve BABB hece yapıları dikkat çeker. BÂB yapısındaki hecelerde med uygulaması yapılmamıştır. Bunun iki sebebi vardır: Birincisi BÂB yapısındaki 6 hecenin veznin son hecesi olması; ikincisi ise 4 hecenin son harfinin nun (ن) olmasıdır. Grafikte bu heceler gösterilmemiştir; sadece med uygulanan heceler gösterilmiştir. Şiir murabba-ı mütekerrir olması sebebiyle birinci bendin ikinci mısrası, birinci bendin dördüncü mısrasında ve diğer bendlerin son mısralarında aynen tekrarlanmıştır. Med uygulanan hece, bu mısralardaki 'ıyd hecesidir. Birinci bendde iki kere, diğer bendlerde ise bir kere geçmektedir.

Murabba, arûz bağlamında değerlendirildiğinde üç tür arûz tasarrufu (imâle, med ve vasl) görülür. Bir kelimenin sonundaki sessiz harf ile ondan sonra gelen kelimenin başındaki sesli harfin birleşmesi esasına dayanan vasl, vezin gereği 30 yerde uygulanmıştır. *Vakt-i gül-geş/t-i çemen sey/r-i kenâr ey/yâmudır* mısrasında 4 yerde *vasl* uygulaması vardır. Bunlardan birincisi (*vakt-i*) Arapça kelime ve ek (izafet kesresi) arasında, ikincisi (*geş-t-i*) Farsça kelime ve ek (izafet kesresi) arasında, üçüncüsü (*sey/r-i*) Arapça kelime ve ek (izafet kesresi) arasında, dördüncüsü ise Farsça ve Arapça kelime arasında yapılmıştır. Murabbada imâleden sonra en fazla vasl uygulaması yapılmıştır. Şiirde en fazla birinci bendde ve birinci bendin üçüncü mısrasında vasl uygulanmış, şiirin sadece üçüncü bendin birinci mısrasında vasl hiç uygulanmamıştır.

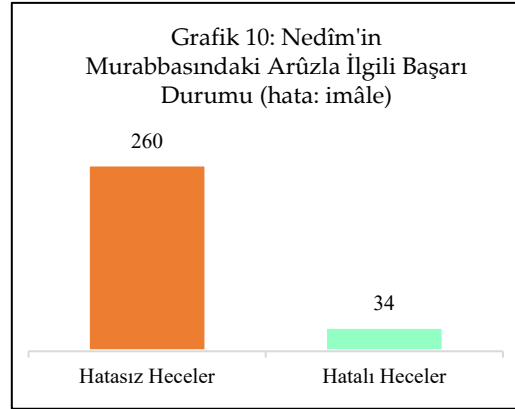
Murabbada 34 imâle, 30 vasl ve 6 med olmak üzere 70 arûz uygulaması tespit edilmiştir. Bütün mısralarda en az bir arûz tasarrufu vardır. Nedîm, önemli arûz kusuru sayılan zihâfa hiç başvurmamıştır. İmâlenin arûz uygulamalarında önemli kusur sayılmadığı düşünülürse murabbada sorunlu hece olmadığını söylemek mümkündür. İmâlenin arûz hatası sayılması ya da sayılmaması durumuna göre murabbadaki başarı oranı aşağıda grafikte gösterilmiştir.

Bu grafiğe göre imâle arûz hatası sayılırsa murabba 88,43 oranında başarılıdır. Hatalı hece oranı ise 11,56'dır. Murabbada arûz hatası sayılabilecek farklı bir uygulama görülmediği için imâle arûz hatası sayılmazsa şiir bu bağlamda hatasızdır denilebilir.

2. Şeyh Gâlib'in Murabbasında Yer Alan Arûz Uygulamaları

XVIII. yüzyıl şairi Şeyh Gâlib, 1757'de İstanbul'da Yenikapı Mevlevîhânesi yakınlarındaki bir evde dünyaya gelmiştir. Şeyh Kûçek Mehmed Dede ile halefi Seyyid Ebûbekir Dede'nin tavsiyesiyle şaire Mehmed Esad adı konulmuş; doğumuna "eser-i aşk" ve "cezbetu'llah" terkipleri tarih düşürülmüştür. (Kalkışım 2010) Şeyh Gâlib, mevlevîler içinde ve şair bir çevrede yetişmiştir. İlk eğitimini babasından almış; farklı hocalardan Arapça ve Farsça öğrenmiştir. Şair 24 yaşında Dîvân'nını, 26 yaşında Hüsn ü Aşk adlı eserini yazmış; 34 yaşında Galata Mevlevîhânesi'ne şeyh olarak atanmıştır. 42 yaşında vefat eden şair, Galata Mevlevîhânesi bahçesinde medfundur. Şeyh Gâlib, bütün dîvân edebiyatının en büyük şairlerindedir. Sebki Hindî'nin son büyük temsilcisidir. Şiirlerinde soyut ve somut ifadelerle gizlenmiş girift mazmunlar ve tasavvufî anlam derinliği vardır. "Galib, Fuzûlî ve Nâilî gibi yalnızca acı ve ızdırabın şairi olmamıştır. Bâkî ve Nedîm'in hayat neşesinin etkilerini de şiirinde eritmiştir." (İpekten 2018: 29) Gâlib'in şiir dili, genel olarak ağır ve süslüdür fakat bazı gazellerinde ve şarkılarında sade bir dil kullandığı; arûzu uygularken kelimelerin konuşma dilindeki biçimlerinden de yararlandığı görülür.

Kaynaklarda XVIII. yüzyılda diğer yüzyıllara göre daha fazla şair yetiştiği belirtilir. Şeyh Gâlib, bu yüzyılın ve bütün dîvân şiirinin üstat şairlerinden sayılır. Ayrıca dîvân şiirinin son büyük temsilcisi olarak kabul edilir. Bu yüzyılda şairler üzerinde hikemî tarzı, mahallîleşme ve Sebki Hindî etkili olmuştur. Şeyh Gâlib'in şiirlerinde de Sebki Hindî izleri vardır. "Sebki Hindî'nin en belirgin özelliği, anlamın söze göre üstün olması, yani anlama sözden çok önem verilmesidir.

Anlam derin, geniş ve iç içedir; aynı zamanda ince ve zariftir. Şiirde anlam derinleşip genişledikçe, gerçeğin anlatılması sınırlı kalmış ve hayal ögelerine başvurmak gereği ortaya çıkmıştır. Böylece şiirde hayal gücünün genişliği ve inceliği önem kazanmıştır.” (Dilçin 2017: 177) Şeyh Gâlib’in şiir dili, yaşadığı yüzyıla göre süslü ve ağır olarak nitelendirilir. Şiirleri genel olarak yabancı kelime ve tamlamalarla, mazmunlarla örülmüştür fakat sade bir Türkçe ile yazdığı şiirleri de vardır. Bu çalışmada örnek olarak seçilen Şeyh Gâlib’in murabbasında soyut anlam olmakla birlikte şiiri oluşturan kelimeler ağırlıklı olarak Türkçedir. Kafiye ve redif unsurları görülen şiir, *fâ ‘i lâ tün / fâ ‘i lâ tün / fâ ‘i lün* vezniyle yazılmış; tasavvufî anlam derinliği olan bir murabba-ı müzdevic örneğidir.

Muhsin Kalkışım neşrinde 28 kasîde, 75 târîh, 11 tercî'-bend, 4 terkîb-bend, 1 murabba, 2 muhammes, 1 tard u rekb, 18 tahmîs, 7 müseddes, 11 şarkı, 11 mesnevî, 336 gazel, 2 lügaz, 44 kıt'a, 64 rubâ'î, 70 beyt, 4 mısra bulunmaktadır. (Kalkışım 2013) Gürer'in *Şeyh Gâlib Dîvânı (İnceleme-Metin)* çalışmasında ise daha fazla şiir yer almaktadır. Bu çalışmada 32 kasîde, 61 tarih, 56 musammat, 12 mesnevî, 2 kıt'a, 338 gazel, 51 tarih (muhtelif), 3 lügaz, 43 mukatta'ât, 68 rubâ'î, 71 matla', 32 müfred, 3 mısra ve 91 Arapça ve Farsça şiir bulunmaktadır. (Gürer 1993) Aşağıda çalışmaya konu olan Şeyh Galib Dîvânı'ndaki 10. murabba, transkripsiyon alfabesiyle yazılarak üzerinde arûz tasarrufları gösterilmiştir.

Şeyh Gâlib Dîvânı'nda Yer Alan 10. Murabba (Gürer 1993: 295-296)

fâ ‘i lâ tün / fâ ‘i lâ tün / fâ ‘i lâ tün / fâ ‘i lün

1 Fâriğ olmam / eyleseñ yüz / biñ cefâ sev / düm seni
 — . — — / — . — — / — . — — / — . — —
 Böyle yazmış / a[↑]lnuma kil / k-i [↑]kazâ sev / düm seni
 — . — — / — . — — / — . — — / — . — —
 Ben bu sözden / dönmezem dev / r eyledükçe / nüñ felek
 — . — — / — . — — / — . — — / — . — —
 Şâhid olsun / ‘aşkuma ar / z-u [↑]semâ sev / düm seni
 — . — — / — . — — / — . — — / — . — —
 [5 imâle, 5 vasl, sekt 2]

2 Bend-i [↑]peyven / d-i [↑]dilüm eb / rû-yı ğaddâ / ruñdadur
 — . — — / — . — — / — . — — / — . — —
 Rişte-i [↑]cem / ‘iyyetüm zül / f-i [↑]siyeh-kâ / ruñdadur
 — . — — / — . — — / — . — — / — . — —
 Hastayem üm / mîd-i şihhat / çeşm-i bîmâ / ruñdadur
 — . — — / — . — — / — . — — / — . — —
 Bir devâsuz / derde oldum / mübtelâ sev / düm seni
 — . — — / — . — — / — . — — / — . — —
 [3 imâle, 5 vasl, 2 sekt]

3 Ey hilâl-eb / rû dilüñ mey / li [↑]sañadur / toğrısı
 — . — — / — . — — / — . — — / — . — —
 Süy-ı [↑]mihrâ / ba nigâhum / keç-ed [↑]dadur / toğrısı
 — . — — / — . — — / — . — — / — . — —

Râ kaşuñdan./inhirāf et/sem riyādur/toğrısı
 - ° - - / - ° - - / - ° - - / - ° - -

Yā şavābol/mış veyā ol/mış haṭā sev/düm seni
 - ° - - / - ° - - / - ° - - / - ° - -
 [3 imâle, 4 vasl, 2 sekt]

- 4 Bî-ğubārem/ḥasret-[↑]i haṭ/ṭuñla ḥākol/sam yine
 - ° - - / - ° - - / - ° - - / - ° - -
 Şihhatüm rû/h-1 lebüñden/dür helākol/sam yine
 - ° - - / - ° - - / - ° - - / - ° - -
 Tîğ-[↑]i gamzeñ/den kesilmem/çāk çākol/sam yine
 - ° - - / - ° - - / - ° - - / - ° - -
 Ḥāşılı bî-[↑]/hūde cevret/me baña sev/düm seni
 - ° - - / - ° - - / - ° - - / - ° - -
 [5 imâle, 7 vasl, 1 med]

- 5 Gâlib-[↑]i dî/vāneyem Fer/hādu Mecnū/n'a şalā
 - ° - - / - ° - - / - ° - - / - ° - -
 Yüz çevirmemolsa dünyā/bir yaña ben/bir yaña
 - ° - - / - ° - - / - ° - - / - ° - -
 Şem'üñe per/vāneyem per/vā ne lāzım/dur baña
 - ° - - / - ° - - / - ° - - / - ° - -
 Añlasun bî-[↑]/gāne bilsün/āşinā sev/düm seni
 - ° - - / - ° - - / - ° - - / - ° - -
 [4 imâle, 2 vasl, 1 sekt]

Şeyh Gâlib'in Murabbasındaki Arûz Uygulamalarına Dair İstatistikler

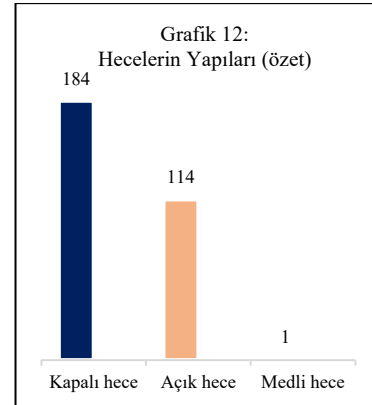
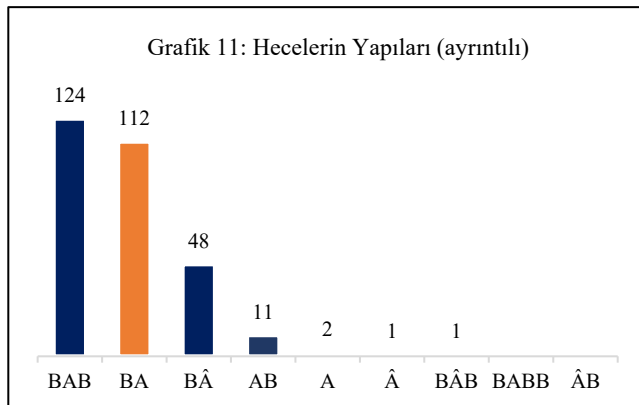
Şeyh Gâlib'in Dîvânı'ndan örnek olarak seçilen *murabba-ı müzdevic*, beş bend-20 mısradan oluşmaktadır. Bu şiir, dîvân şiirinde en çok kullanılan *fâ 'i lâ tün / fâ 'i lâ tün / fâ 'i lâ tün / fâ 'i lün* vezni ile yazılmıştır. Şiir Arapça, Farsça ve Türkçe 299 arûz hecesinden oluşmaktadır. Şiir, görüldüğü üzere ilk bendin her dört mısrası birbiriyle kafiyeli; diğer bendlerin ilk üç mısraları kendi aralarında, son mısraları ise ilk bendle kafiyelidir. Birinci bendin son mısrasında geçen "sevdim seni" diğer dört bendin son mısrasında tekrarlanmıştır. Bu düzeniyle murabba-ı müzdevic örneğini oluşturan şiirin kafiye düzeni, aaaa-bbba-ccca-ddda-eeee şeklindedir.

Murabbada vezin gereği imâle, vasl, med ve sekt uygulamalarının yapıldığı tespit edilmiştir. Bu uygulamaların murabbadaki kullanım sıklığı, hecelerin yapıları ve kökenleri aşağıda tablo ve grafiklerde gösterilmiştir.

		Tablo 8: Şeyh Gâlib'in Murabbasındaki Hecelerin Yapıları																				
		1. Bend				2. Bend				3. Bend				4. Bend				5. Bend			Toplam	
Açık	Yapı	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	
		A						1				1										
	BA	5	7	5	7	5	5	4	5	7	5	5	5	6	6	4	8	6	6	6	5	112
Kapalı	Â																				1	1
	BÂ	2			2	2	1	3	2	2	4	3	4	3	2	2	3	6	1	3	3	48
	AB	1	1		1	1		1	1	1		1	1						1		1	11
	BAB	7	7	10	5	7	8	7	7	5	5	6	5	6	7	7	4	3	7	6	5	124
Medli	ÂB																					-
	BÂB														1							1
	BABB																					-
		15	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15	14	15	15	15	15	15	299

Tablo 9: Şeyh Gâlib'in Murabbasındaki Hecelerin Yapıları (Toplam)								
Açık Heceler		Kapalı Heceler				Medli Heceler		
A	BA	BAB	AB	Â	BÂ	ÂB	BÂB	BABB
2	112	124	11	1	48	-	1	-
% 1,75	% 98,25	% 67,40	% 5,98	% 0,54	% 26,08	-	% 100	-
114		184				1		
% 38,12		% 61,54				% 0,34		
299								

Örnek olarak incelenen Şeyh Gâlib'in murabbasında vezin gereği her mısradaki 15 arüz hecesi vardır. Murabbadaki heceler, tablo 9'da mısra düzeyinde ele alınmış ve açık, kapalı ve medli yapıdaki heceler hangi mısradaki ve kaç kere yer aldığı gösterilmiştir. Buna göre Şeyh Gâlib'in murabbasında ÂB ve BABB yapısında hece yoktur. BÂB yapısında hece 15. mısradaki, Â yapısında hece ise son mısradaki 1 kere yer alır. BÂB yapısındaki hece, aynı zamanda murabbadaki medli yapıda olan -med yapılan- tek hecedir. Veznin yapısına uygun şekilde murabbadaki daha çok kapalı yapıda hece (184) vardır. *Fâ 'i lâ tün / fâ 'i lâ tün / fâ 'i lâ tün / fâ 'i lün* vezninde görüldüğü üzere 4 açık hece vardır. 5 bendden oluşan murabbadaki 20 mısra olması dolayısıyla şiirde vezin gereği 80 açık hece olması gerekir. Tablo 9'da murabbadaki açık heceler sayısının 114 olduğu görülür. Sadece bu verilere göre de murabbadaki imâle uygulamasına başvurulduğu söylenebilir. Aşağıda grafikte murabbadaki hece yapıları ve kullanım sıklıkları gösterilmiştir.

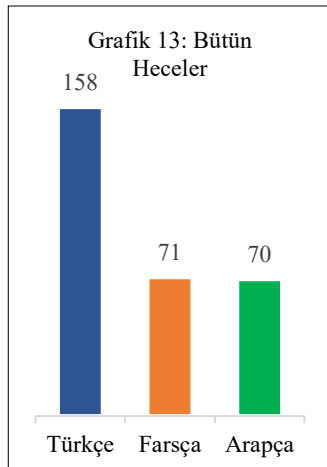

Şeyh Gâlib şiirlerinde Arapça, Farsça ve Türkçe kelime ve tamlamalar kullanmış; duygu ve düşüncelerini klasik mazmunlarla birlikte özgün mazmunlarıyla şiirlerine yansıtmıştır. Şeyh Gâlib'in şiir dili, genel bağlamda süslü ve ağır olarak nitelendirilir. Soyut anlamlı kelimeleri çok kullanan şair, bu murabbasında Türkçe kelime/ekleri, Arapça ve Farsça kelime/eklerden fazla kullanmıştır. Aşağıda Tablo 10'da murabbadaki Arapça, Farsça ve Türkçe kökenli heceler gösterilmiştir. Tabloda görüldüğü üzere mısralardaki Arapça, Farsça ve Türkçe heceler karma biçimde bulunmaktadır.

	1. Bend				2. Bend				3. Bend				4. Bend				5. Bend				Toplam
M.Sırası	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	
T (a)	3	5	4	4	2	1	1	3	5	3	3	2	3	2	3	6	1	6	4	3	64
F (a)		1		1	3	4	3		1	2			1	2	1	1	3		2	2	27
A (a)	2	1	1	2		1		2	1	1	2	3	2	2		1	2				23
Toplam	5	7	5	7	5	6	4	5	7	6	5	5	6	6	4	8	6	6	6	5	114
T (k)	8	6	7	4	3	3	3	6	4	3	6	6	4	6	6	3	1	7	2	6	94
F (k)		1	1		5	4	6	1	2	3		2	2		2	2	4		4	4	43
A (k)	2	1	2	4	2	2	2	3	2	3	4	2	3	3	1	2	4	2	3		47
Toplam	10	8	10	8	10	9	11	10	8	9	10	10	9	9	9	7	9	9	9	10	184
T (m)																					-
F (m)															1						1
A (m)																					-
Toplam															1						1
G.Toplam	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15	14	15	15	15	15	15	299

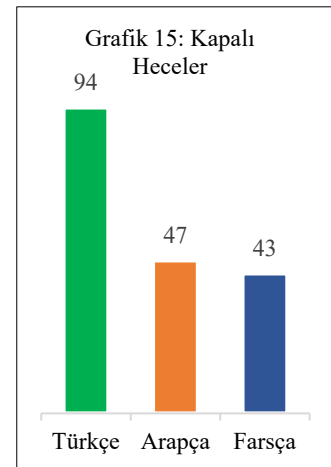
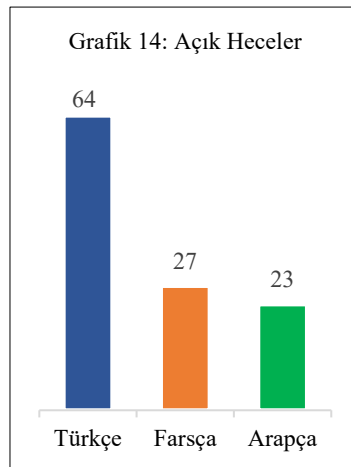
	Türkçe	Farsça	Arapça	Toplam
Açık heceler	64 % 56,15	27 % 23,67	23 % 20,18	114 % 38,12
Kapalı heceler	94 % 51,08	43 % 23,37	47 % 25,55	184 % 61,54
Medli heceler	-	1 % 100	-	1 % 0,34
Ara toplam	158 % 52,84	71 % 23,75	70 % 23,41	
Genel toplam	299			

Şeyh Gâlib'in murabbasındaki hecelerin kökenleri Türkçe, Farsça ve Arapça dillerine göre sınıflandırıldığında Türkçe hecelerin fazlalığı dikkat çeker. Şiirde sırasıyla Türkçe (158), Farsça (71) ve Arapça (70) hece vardır. Murabbada yer alan BÂB (çārk) yapısındaki medli hece Farsçadır ve bundan başka medli hece yoktur. Hem Türkçe açık hecelerin hem de Türkçe kapalı hecelerin Arapça ve Farsça hecelere göre daha fazla olduğu görülür. Sebki Hindî şairleri yabancı kelimeleri, özellikle Farsça kelimeleri çok kullanmıştır. (İpekten 2018: 32) Şeyh Gâlib, Sebki Hindî'nin son büyük temsilcisi sayılır ve bu tarzın izlerini net olarak şiirlerinde görmek mümkündür. Bununla birlikte şarkılarında daha sade dil kullanmıştır. Bu çalışmada değerlendirilen murabba örneği de kelimelerin/hecelerin kökenleri bakımından değerlendirildiğinde dîvândaki diğer şiirlere göre nispeten daha sade bir dil özelliği yansıtmaktadır.

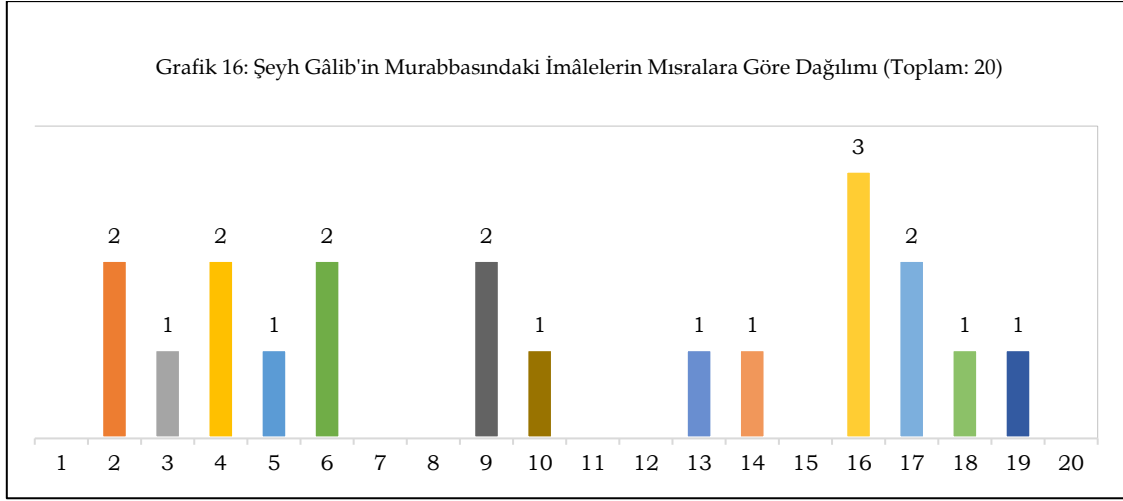
Şeyh

Gâlib'in

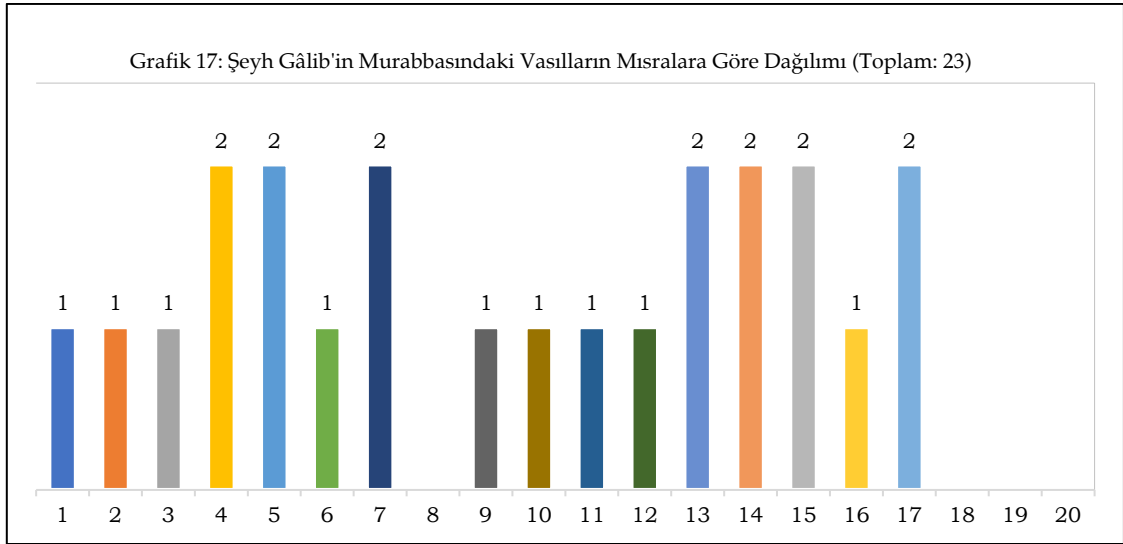

murabbasındaki Türkçe, Farsça ve Arapça bütün heceler; açık, kapalı ve medli olma durumlarına göre sınıflandırılmış; hecelerin sayısal değerleri yukarıdaki üç grafikte ayrı ayrı gösterilmiştir. Grafiklere göre Şeyh Gâlib'in murabbasında en çok Türkçe hece vardır. Murabbayı oluşturan kelimeler arasında 10 Türkçe fiil (ol-, eyle-, sev-, yaz-, dön-, et-, kesil-, çevir-, anla-, bil-) bulunmaktadır. Bunlardan başka şiirde Türkçe zamir, ek, edat ve bağlaç da görülür. Ayrıca "arż u semā" gibi sadece Arapça kelimelerden oluşan ya da "çeşm-i bîmâr" gibi sadece Farsça kelimelerden oluşan tamlama bulunmakla birlikte "kilk-i kaçā" gibi Arapça (kaçā), Farsça (kilk) karışık tamlama da vardır.

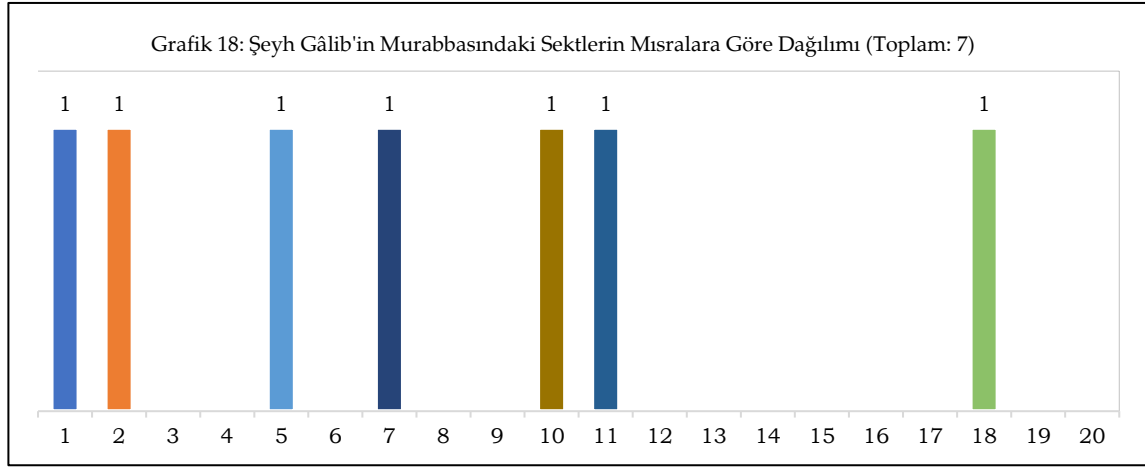
Şeyh Gâlib'in murabbasında vezin gereği imâle, vasl, sekt ve med uygulamalarının yapıldığı tespit edilmiştir. En çok görülen arûz tasarrufu vasldır. Vasldan sonra en çok imâle vardır. Murabbada sekt 7 yerde, med ise 1 yerde geçen arûz tasarrufudur. Murabbadaki bu tasarrufların kullanım sıklığı mısra düzeyinde aşağıda grafiklere yansıtılmıştır. Her sütunun altında mısra sırası ve üstünde ise arûz tasarrufunun mısradaki geçme sayısı belirtilmiştir.

Şeyh Gâlib'in murabbasında 20 imâle vardır. Grafiğe göre 1., 7., 8., 11., 12., 15. ve 20. mısradaki imâlelere başvurulmadığı; diğer bütün mısralarda arüz gereği imâlelere başvurulduğu görülür. Murabbanın 3., 5., 10., 13., 14., 18. ve 19. mısrasında bir; 2., 4., 6., 9., 17. mısrasında iki; 16. mısrasında ise üç imâle vardır. Şair, büyük kusur sayılan *zihâfî* şiirinde hiç kullanmamış; divân şiiri geleneğinde önemli bir arüz kusuru olarak görülmeyen *imâleden* ise yararlanmıştır.

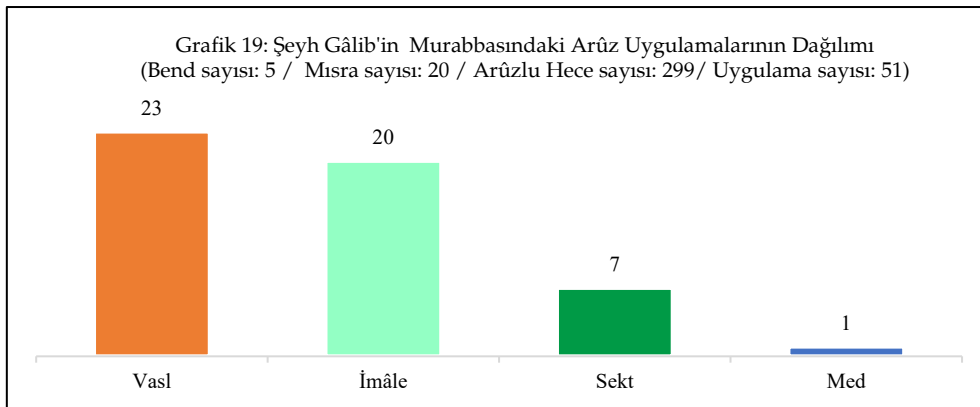

Şeyh Gâlib'in murabbasında en çok görülen arüz tasarrufu vasıldır. Grafiğe göre vezin gereği 23 yerde vasl yapılmıştır. Murabada 8., 18., 19. ve 20. mısradaki vasl görülmezken diğer bütün mısralarda bir ya da iki kere vasl uygulanmıştır. Murabada *Şâhid olsun 'aşkıma arz u semâ sevdim seni* mısrasında iki vasl vardır. Bu mısradaki birinci vasl (*şâhid olsun*), ünsüzle biten bir kelimenin son sesi ile ünlüyle başlayan bir kelimenin ilk sesinin birleşmesiyle; diğer vasl (*arz u*) ise ünlü ile biten bir kelimenin son sesinin atfı vavıyla birleşmesiyle yapılmıştır.

Şeyh Gâlib'in murabbasında görülen diğer bir arûz uygulaması *sekt*'tir. Sekt, iki kelimenin birleştirilerek okunması gereken yerde bundan vazgeçilmesi, başka bir ifadeyle vasl yapılmamasıdır. (Dursunoğlu 2019: 13) Vezin gereği 7 yerde, murabbanın 1., 2., 5., 7., 10., 11. ve 18. mısralarında sekt görülür.

Murabbada arûzu kusursuz uygulayabilmek için sadece 1 mısradaki med yapıldığı görülür. Arapça ve Farsça kelimelerdeki ünsüzle biten uzun ünlülü bir hecenin içerisindeki uzun ünlüden veya iki ünsüzle biten bir hecenin sonundaki iki ünsüzden dolayı, biri uzun (—) ve biri kısa (°) olmak üzere iki hece olarak okunmasına med denir. Med, *uzun ünlü+ünsüz; ünsüz+uzun ünlü+ünsüz; ünlü+ünsüz+ünsüz* ve *ünsüz+ünlü+ünsüz+ünsüz* hecelerinde yapılır. (Düzenli ve Bulak 2018: 150) Bir hece olmalarına rağmen vezin gereği bir buçuk hece olarak kabul edilen med uygulaması, arûzda mısranın âhengini artıran bir unsur olarak kabul edilir. Şeyh Gâlib'in murabbasındaki med, 4. bendin 3. mısrasındaki *ünsüz+uzun ünlü+ünsüz* yapıdaki *çâk* hecesinde yapılmıştır. Bu hecede med yapılmasıyla veznin 3. tef'ilesindeki açık hece ihtiyacı giderilmiştir. Aşağıda murabbadaki bütün arûz uygulamaları ve sayısal değerleri grafiğe yansıtılmıştır. Buna göre murabbada; 23 vasl, 20 imâle, 7 sekt ve 1 med arûz tasarrufu yapıldığı görülür.

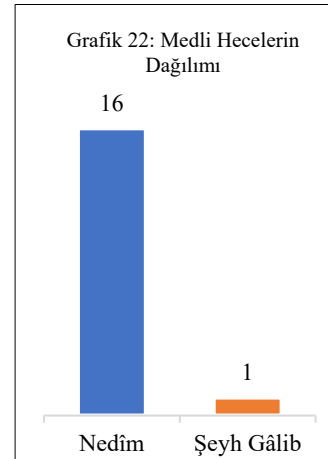
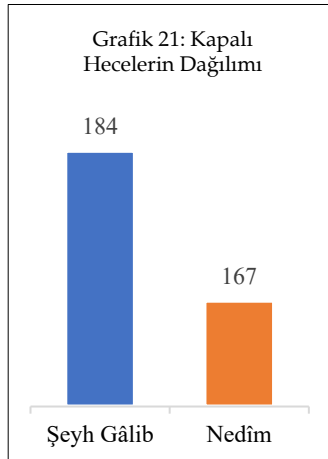
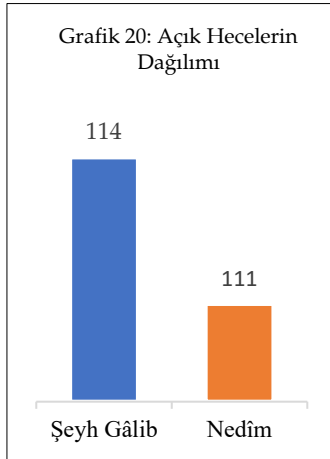

3. Nedîm ve Şeyh Gâlib'in Murabbasının Arûz Uygulamaları Açısından Mukayesesi

Nedîm, XVIII. yüzyıldaki mahallîleşme akımının en büyük temsilcisi; Şeyh Gâlib ise Sebki Hindî'nin en büyük temsilcisi olarak nitelendirilir. Mahallîleşme, sade dil ve mahallî söylem; Sebki Hindî ise girift mazmun ve kapalı anlam özellikleri ile tanımlanır. Şiirlerin vezni ve arûzu kusursuz uygulamak için yapılan tasarruflar, şairin şiir söylemedeki başarısını ve üslubunu

yansıtan unsurlardandır. Vezin ve arüz uygulamalarının tespitinde şiiri oluşturan kelimelerin kökenleri, hece ve ses yapıları, kelimeler arasındaki bağ, vezni şiire uyarlamak için yapılan arüz uygulamaları ayrıntılı olarak ele alınır. Bu bağlamda Nedîm ve Şeyh Gâlib gibi iki üstat şairin şiirleri karşılaştırmalı olarak incelenerek arüz uygulamadaki tasarrufları (örnek şiirler çerçevesinde) somut olarak değerlendirilmiştir.

Hece türü	Açık Heceler		Kapalı Heceler				Medli Heceler		
	A	BA	BAB	AB	Â	BÂ	ÂB	BÂB	BABB
Nedîm	% 0,9	% 99,1	% 60,47	%4,2	%0,6	%34,7	-	%62,5	%37,5
	% 37,76		% 56,80				% 5,44		
Şeyh Gâlib	%1,7	%98,2	%67,4	%5,9	%0,5	%26,0	-	%100	-
	5	5	0	8	4	8	-		
Ortalama	%1,3	%98,6	%63,9	%5,0	%0,5	%30,4	-	%81,2	%18,7
	2	8	3	9	7	0		5	5
	%37,94		%59,17				%2,89		

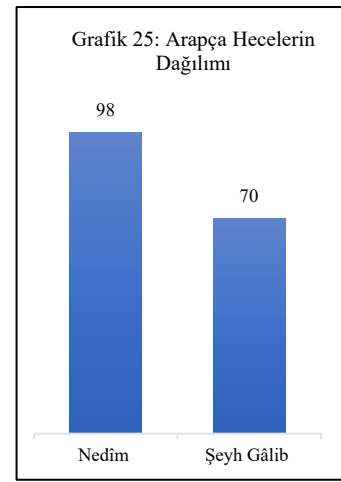
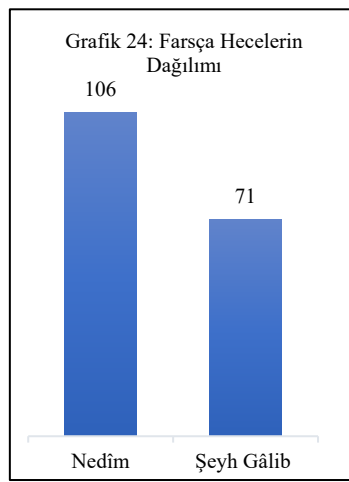
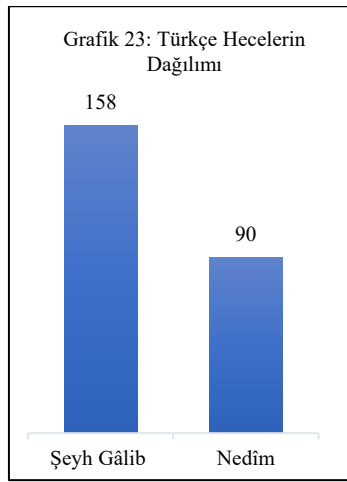

Tablo ve grafiklerdeki verilere göre iki murabbada da kapalı hecelerin oranı diğer yapıdaki hecelere göre daha fazladır. Kapalı hecelerden sonra murabbalarda en çok açık hece, en az ise medli hece vardır. Tablo ve grafikte gösterilen açık ve kapalı hece sayısı murabbalarda vezin gereği imâle yapılmadan önce belirlenen verilerdir. Şeyh Gâlib'in murabbasında 1 tane medli hece varken Nedîm'in murabbasında 16 med yapısında hece vardır fakat 16 med yapısındaki bütün hecelerde med yapılmamıştır. Med yapısındaki hecelerden sadece murabbada tekrar eden mısradaki 'ıyd' hecesinde/kelimesinde med yapılmış; sonu nun (ı) ile biten -tân, -bân, -ğân, -yün hecelerinde ve mısraların sonunda yer alan -dâl, -mâl, -yâl, -jâd, -şâd, -râd, hecelerinde med yapılmamıştır.

		Türkçe	Farsça	Arapça
Nedîm	Açık heceler	% 47,74	% 39,64	% 12,62
	Kapalı heceler	% 20,90	% 35,03	% 44,07
	Medli heceler	-	-	% 100

	Ortalama	% 30,61	% 36,05	% 33,34
Şeyh Gâlib	Açık heceler	% 56,15	% 23,67	% 20,18
	Kapalı heceler	% 51,08	% 23,37	% 25,55
	Medli heceler	-	% 100	-
	Ortalama	% 52,84	% 23,75	% 23,41
	Genel Ortalama	% 41,72	% 29,9	% 28,38

İncelenen murabbalardaki heceler, kökenleri açısından değerlendirildiğinde Nedîm'in murabbasında Farsça heceler çok olduğu; Şeyh Gâlib'in murabbasında ise Türkçe heceler çok olduğu görülür. Nedîm'in murabbasında en az Türkçe hece; Şeyh Gâlib'in murabbasında ise en az Arapça hece vardır. İki murabbada yer alan Arapça, Farsça ve Türkçe heceler, genel olarak değerlendirildiğinde en fazla Türkçe hece (% 41,72), sonra Farsça hece (29,9) ve en az ise Arapça hece (% 28,38) olduğu görülür.

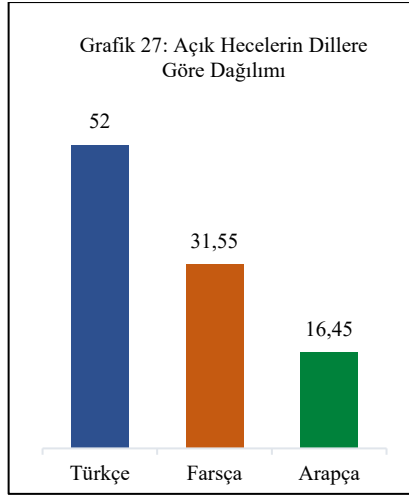
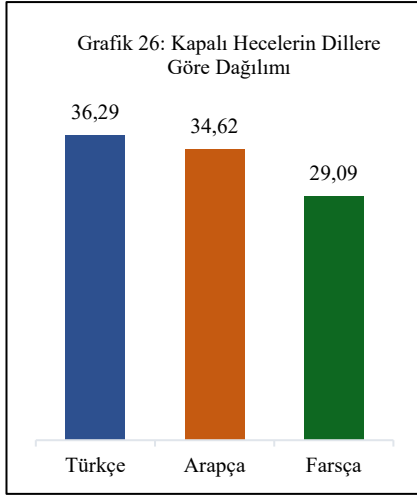
Tablo 14: Nedîm ve Şeyh Gâlib'in Murabbasındaki Hecelerin Kökenleri Açısından Mukayesesi (Toplam)

	Türkçe	Farsça	Arapça
Açık heceler (225 hece)	117 % 52	71 % 31,55	37 % 16,45
Kapalı heceler (361 hece)	131 % 36,29	105 % 29,09	125 % 34,62
Medli heceler (7 hece)	-	1 %14,29	6 % 85,71
Toplam (593)	248 % 41,82	177 % 29,85	168 % 28,33

XVIII. yüzyıl, kaynaklarda “şiiir ve şair asrı” olarak nitelendirilir. Bu yüzyılda dîvân şiiirinin dili, bir önceki yüzyıla göre daha sadedir. Sebki-i Hindî'nin ağır ve süslü diline karşılık ince, nazik ve pürüzsüz söyleyiş şiiirde kendini gösterir. Özellikle Nâbî ve Nedîm'den sonra sade, mahallî söyleyiş ve İstanbul Türkçesi iyice belirginleşmeye başlamıştır. (Topak 2017: 31)

Nedîm'in şiiirlerinde Türkçenin güzelliği, Osmanlı zevk ve yaşama üslubunun nahif çizgileri görülür. (Macit 2006) Kaynaklarda genel olarak Nedîm'in sade bir dil, Şeyh Gâlib'in ise ağır ve süslü bir dil kullandığı belirtilse de bu çalışmada örnek olarak seçilen murabbalarda Şeyh Gâlib'in Nedîm'e göre Türkçe kelime ve ekleri daha çok kullandığı dikkat çeker. Tespit edilen verilere göre Nedîm'in murabbasının % 30,61'i, Şeyh Gâlib'in murabbasının ise %52,84'ü Türkçe hece ve ekten

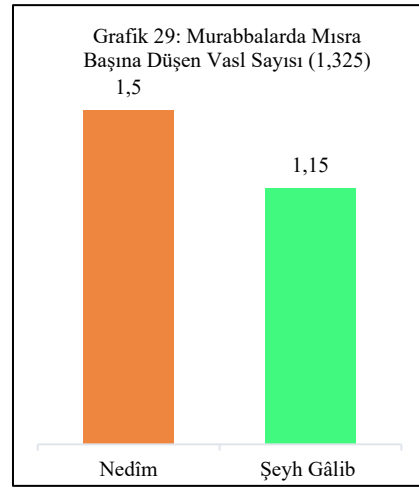
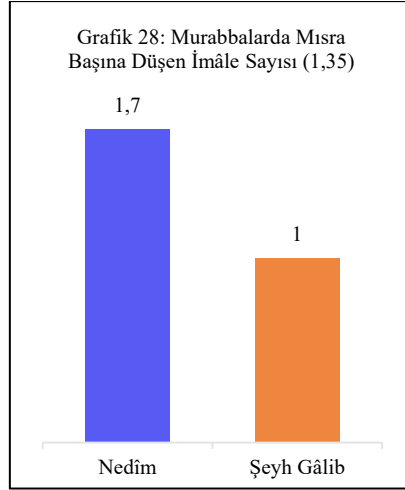
oluşmaktadır. İki murabbadaki toplam 593 heceden açık hecelerin %52'si Türkçe, %31,55'i Farsça, %16,45'i ise Arapça; kapalı hecelerin %36,29'u Türkçe, %29,09'u Farsça ve %34,62'si Arapçadır. Murabballarda geçen 7 medli hecenin 6 tanesi Arapça, 1 tanesi Farsçadır.

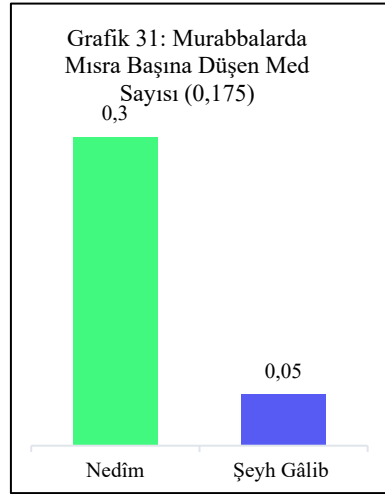
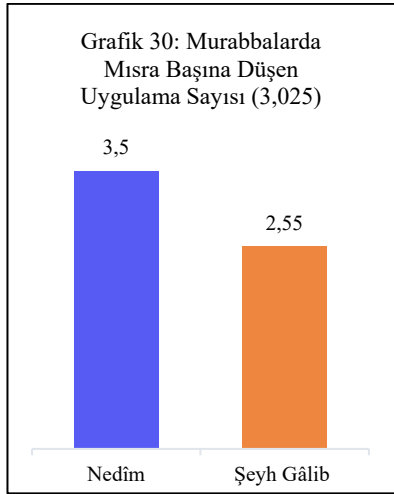
Nedîm ve Şeyh Gâlib'in murabbasında tespit edilen arûz uygulamaları imâle, vasl, sekt ve meddir. Arûzu mısralara kusursuz uygulayabilmek için yapılan -önemli arûz kusuru sayılan-zihâf, hem Nedîm'in murabbasında hem de Şeyh Gâlib'in murabbasında yoktur. Nedîm'in murabbasında imâle, vasl ve med olmak üzere 70 arûz tasarrufu; Şeyh Gâlib'in murabbasında ise imâle, vasl, sekt ve med olmak üzere 51 arûz tasarrufuna başvurulmuştur.

Tablo 15: Nedîm ve Şeyh Gâlib'in Murabbasındaki Arûz Uygulamaları (Nedîm, Şeyh Gâlib)

Şair [bend/hece]		İmâle	Vasl	Sekt	Med	Toplam
Nedîm (5 bend/294 hece)	Uygulama sayısı	34	30	-	6	70
	Mısra başına uygulama	1.7	1.5	-	0.3	3.5
Şeyh Gâlib (5 bend/299 hece)	Uygulama sayısı	20	23	7	1	51
	Mısra başına uygulama	1	1.15	0.35	0.05	2.55
Toplam 10 bend-40 mısra 593 hece	Uygulama sayısı	54	53	7	7	121
	Mısra başına uygulama	1.35	1.325	0.175	0.175	3.025

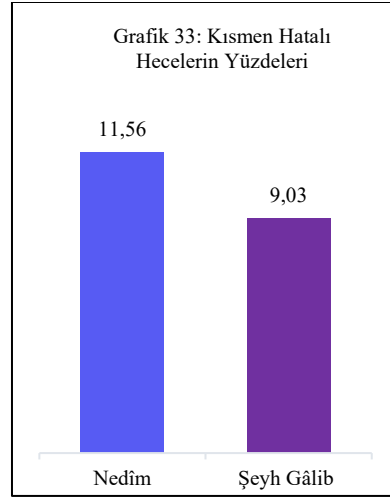
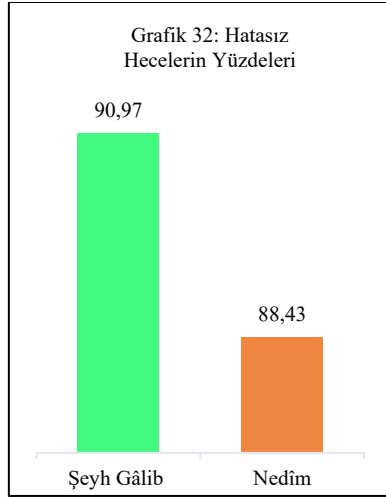
Çalışmaya konu olan iki murabba, arûz tasarrufları bağlamında karşılaştırmalı olarak değerlendirildiğinde Nedîm'in murabbasında daha fazla arûz tasarrufu yapıldığı görülür. Şeyh Gâlib'in murabbasında en fazla yapılan arûz tasarrufu vasl, Nedîm'in murabbasında ise en fazla imâledir. Şeyh Gâlib'in murabbasının ikinci bendinin dördüncü mısrasında ve beşinci bendinin dördüncü mısrasında hiçbir arûz tasarrufu yoktur. Nedîm'in murabbasında bütün mısralarda en az bir arûz tasarrufu yapılmıştır. İmâle, vasl ve med, Nedîm'in murabbasında Şeyh Gâlib'in murabbasına göre daha fazladır. Sekt ise Şeyh Gâlib'in murabbasında hiç yapılmamış, Nedîm'in murabbasında yedi mısradan yedi mısradan uygulanmıştır.

Aşağıdaki tabloda, murabbalarda tespit edilen ve arûz kusuru sayılan imâle ve sekt uygulamalarına ilişkin sayısal veriler gösterilmiştir. Mısralarda uygulanan imâle ve sekt yapılmış heceler hatalı, imâle ve sekt yapılmayan heceler ise hatasız olarak değerlendirilmiştir.

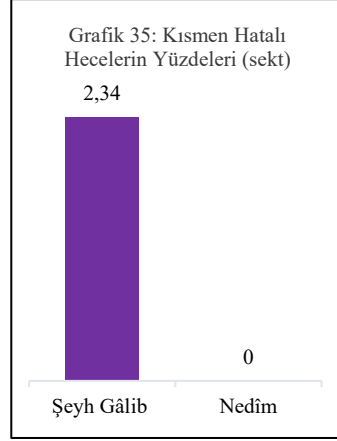
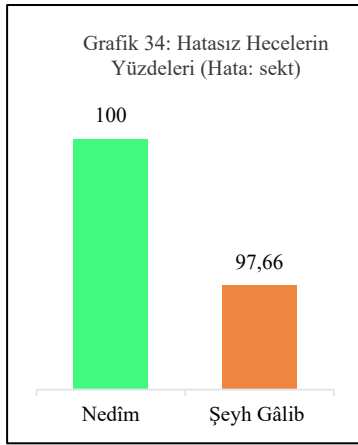
Şair (beyit sayısı)	Hece Sayısı	Kısmen Hatalı Heceler (Sayı-Yüzde)	Hatasız Heceler (Sayı-Yüzde)
Nedîm 5 bend (20 mısra)	294	34 - % 11,56	260 - % 88,43
Şeyh Gâlib 5 bend (20 mısra)	299	27 - % 9,03	272 - % 90,97
Toplam (40 mısra)	593	61 - % 10,28	532 - % 89,72

Şiirde sonu ünsüzle biten bir kelimedenden sonra ünlüyle başlayan bir kelime gelmesi durumunda vasl yapılır. Vaslın uygulanmaması bir arüz hatasıdır ve bu işleme sekt denir. İmâle, kapalı hece ihtiyacının giderilmesi amacıyla başvurulan uygulamadır. Bu uygulamanın yapılmasına izin verilmişse de küçük hata olarak kabul edilmiştir. (Bayram 2022a: 364) Buna göre Nedîm ve Şeyh Gâlib'in murabbasında tespit edilen hata sayılan arüz uygulamaları karşılaştırmalı olarak değerlendirildiğinde Nedîm'in murabbasının başarı oranı % 88,43, Şeyh Gâlib'in murabbasının başarı oranı ise % 90,97'dir. Hatalı hece oranı ise Nedîm'in murabbasında % 11,56, Şeyh Gâlib'in murabbasında ise % 9,03'tür.

Aşağıda tabloda murabbalarda tespit edilen arüz tasarruflarından sadece sekt hata sayılırsa murabbalardaki başarı oranı gösterilmiştir. Nedîm'in murabbasında sekt yoktur, Şeyh Gâlib'in murabbasında 7 mısradaki birer kere sekt uygulanmıştır. Murabbalarda tespit edilen arüz tasarruflarından sadece sekt arüz hatası olarak kabul edildiğinde Nedîm'in murabbasında sekt olmaması sebebiyle başarı oranının % 100 olduğu söylenebilir. Şeyh Gâlib'in murabbasında 7 yerde sekt yapılmıştır; dolayısıyla başarı oranı % 97,66, hatalı hece oranı ise 2,34'tür.

Şair (Bend sayısı)	Hece Sayısı	Hatalı Heceler (Sayı-Yüzde)	Hatasız Heceler (Sayı-Yüzde)
Nedîm (5 bend)	294	-	294 - % 100
Şeyh Gâlib (5 bend)	299	7 - % 2,34	292 - % 97,66
Toplam (10 bend)	593	7 - % 1,18	586 - % 98,82

Nedim ve Şeyh Gâlib'in murabbalarını oluşturan hece yapıları, hecelerin kökenleri, mısralarda uygulanan arûz tasarrufları ayrıntılı olarak ele alındığında şairlerin üslubuna, şiir söylemedeki başarılarına, dönemin şiir anlayışına ve dil hususiyetlerine dair bilgilere ulaşmak mümkündür.

Sonuç

XVIII. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nde ve dîvân şiirinde gelişmenin durduğu, gerilemenin somut olarak görüldüğü bir dönemdir. Fakat bu dönemde de pek çok şair (Nevres-i Kadîm, Esrâr Dede, Enderunlu Fâzıl, Fıtnat Hanım, İlhâmî, Koca Râgıb Paşa, Osmanzâde Ahmed Tâib, Seyyîd Vehbî, Sümbülzâde Vehbî, Tokatlı Kânî, Hoca Neş'et, Haşmet, İzzet Ali Paşa, Nahîfî, Emîrî, Zarîfî, Sâmî, Nergîsî, Veysî, Neylî vb.) yetişmiştir. Şeyh Gâlib ve Nedim bu yüzyılın ve bütün dîvân şiirinin üstat şairlerindedir. Bu iki üstat şair, dîvân şiiri geleneğine bağlı olmakla birlikte şiirlerine yansıyan dünya görüşü, şiirlerinde seçilen konular ve dili kullanma biçimleri bakımından birbirinden ayrılır.

XVIII. yüzyıl dîvân şairlerinde hikemî, Sebki-Hindî ve mahallîleşme akımı etkili olmuştur. Mahallîleşmede Nedim, Sebki-Hindî'de ise Şeyh Gâlib, bu yüzyılın öncü şairleridir. Mahallîleşmede yerli unsurlar, mahallî söylem, günlük dilde kullanılan deyimler, halkın yaşamına dair konular ön plandadır. Sebki-Hindî'de ise özgün mazmunlar, soyut ifadeler, anlam derinliği, farklı edebî sanatlarla işlenmiş söz grupları dikkat çeker. Nedim'in ve Şeyh Gâlib'in şiirlerinden kesitlerle bu akımların izlerini somut olarak örneklendirmek mümkündür.

Arûz, dîvân şiiri geleneğinde şiirlerin biçim yönünü temsil eden sistematik bir yapı arz eder. Hecelerin açık-kapalı olmaları esasına dayalı bu sistemde farklı bahirlerde çok sayıda arûz kalıbı vardır. Türk edebiyatında da 40'tan fazla arûz kalıbıyla şiir yazıldığı bilinmektedir. Türkçenin ses yapısının Arapçadan farklı olması, Türkçede ünlü harflerin fazla olması gibi sebeplerle arûzun şiirlere uyarlanması sürecinde birtakım zorluklarla karşılaşılır. Bu zorluklara karşılık arûzu şiirlere kusursuz uyarlamak amacıyla imâle, zihâf, med, vasl, sekt gibi arûz tasarruflarına başvurulduğu görülür. Nedim ve Şeyh Gâlib'in şiirlerinde kullandıkları ana vezin arûzdur. Bununla birlikte Nedim'in hece vezniyle yazılmış iki koşması, Şeyh Gâlib'in ise bir türküsü vardır. Bu çalışmaya konu olan şiirler, Türk edebiyatında en çok kullanılan *fâ 'i lâ tün / fâ 'i lâ tün / fâ 'i lâ tün / fâ 'i lün* arûz kalıbı ile yazılmış murabba örnekleridir.

Nedim Dîvânı'nda 33, Şeyh Gâlib Dîvânı'nda 11 murabba vardır. Nedim ve Şeyh Gâlib murabbalarında en çok *fâ 'i lâ tün / fâ 'i lâ tün / fâ 'i lâ tün / fâ 'i lün* arûz kalıbını kullanmışlardır. Çalışmaya konu olan Nedim'in şiiri *murabba-ı mütekerrir*, Şeyh Gâlib'in şiiri ise *murabba-ı müzdevic* örneğidir. Beş bendden oluşan bu şiirler, arûz tasarrufları bağlamında ayrıntılı olarak

değerlendirilmiş; Nedîm'in murabbasında imâle, vasl, med; Şeyh Gâlib'in murabbasında ise imâle, vasl, sekt, med uygulamaları tespit edilmiştir.

Nedîm'in murabbası; Arapça, Farsça ve Türkçe farklı yapıdaki hecelerden oluşmaktadır. 5 bend/20 mısradaki 111 açık, 167 kapalı ve 16 med yapısında olmak üzere 294 arûz hecesi vardır. Med yapısındaki hecelerden sadece 6 hecede arûz gereği med yapılmış; diğer med yapısındaki 6 hecede veznin son hecesi olması ve 4 hecede son harfinin nun (ن) olması sebebiyle med yapılmamıştır. Murabbada en çok görülen arûz tasarrufu imâle (34), en az görülen arûz tasarrufu ise meddir (6). Ayrıca 30 yerde vasl yapılmıştır. Murabbada bütün mısralarda en az bir uygulama yapıldığı görülür. XVIII. yüzyılda mahallîleşme akımının en büyük temsilcisi olarak anılan Nedîm'in bu murabbası daha çok Farsça (106) ve Arapça (98) heceden oluşmaktadır. Murabbada fiil ve eklerden oluşan 90 Türkçe hece vardır. Bu verilere göre; Nedîm'in şiirlerinde Türkçenin güzelliğini kullandığını fakat bütün şiirlerinde ağırlıklı olarak Türkçe kullanmadığını söylemek mümkündür.

Şeyh Gâlib'in murabbası; Arapça, Farsça ve Türkçe farklı yapıdaki hecelerden oluşmaktadır. 5 bend/20 mısradaki 114 açık, 184 kapalı ve 1 med yapısında olmak üzere 299 arûz hecesi vardır. Murabbada en çok görülen arûz tasarrufu vasl (23), en az görülen arûz tasarrufu ise meddir (1). Ayrıca 20 yerde imâle ve 7 yerde sekt yapılmıştır. Murabbanın 2. bendinin 4. mısrasında ve 5. bendin 4. mısrasında hiçbir arûz tasarrufu yapılmadığı; diğer mısralarda en az bir uygulama yapıldığı görülür. Şeyh Gâlib'in bu murabbasında daha çok Türkçe (158) hece, sonra Farsça (71) hece ve en az Arapça (70) hece vardır. Türkçe heceler; zamir, ek, edat, bağlaç ve fiillerden oluşmaktadır. Bu verilere göre; Sebki Hindî'nin önemli temsilcilerinden olan şairin bu murabbasında daha sade bir dil kullandığını söylemek mümkündür.

Arûzun şiirlere kusursuz uyarlanması sürecinde başvurulan tasarruflardan zihâf, Nedîm'in ve Şeyh Gâlib'in murabbalarında yoktur. Bu bağlamda her iki murabba da kusursuz olarak değerlendirilebilir. İmâlenin hata sayılması durumunda Nedîm'in murabbasında 34, Şeyh Gâlib'in murabbasında ise 20 imâle olması sebebiyle arûz bağlamında Şeyh Gâlib'in murabbasının daha başarılı olduğunu söylemek mümkündür. İmâlenin hata sayılmaması, sekt uygulamasının hata sayılması durumunda ise Nedîm'in şiirinin hatasız olduğu söylenebilir. Ayrıca bu çalışmada elde edilen veriler neticesinde kaynaklarda genel olarak ağır bir dil kullandığı belirtilen Şeyh Gâlib'in örnek olarak değerlendirilen murabbasında sade bir dil kullandığı; Nedîm'in ise mahallî söylemin aksine ağır bir dil kullandığı görülür.

Arûzun şiirlere uyarlanması sürecinde ve arûzun öğretilmesi sürecinde yaşanan zorluklar göz önünde bulundurularak XVIII. yüzyılın iki büyük üstat şairin murabbaları arûz tasarrufları bağlamında ayrıntılı olarak incelenmiştir. Örnek olarak seçilen murabbaların transkripsiyon harfleriyle yazılması, şiir üzerinde hece yapılarının ve arûz tasarruflarının gösterilmesi, sonrasında ise tablo ve grafiklerle tespit edilen verilerin değerlendirilmesi suretiyle arûz konusuna belirli ölçüde de olsa katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

Kaynakça

- AK, Coşkun (2000). *Nedîm Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divan'ından Seçmeler*, Bursa: Gaye Kitabevi.
- AKÜN, Ömer Faruk (1994). "Divan Edebiyatı", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 9. Cilt, s. 389-427.
- BAYRAM, Yavuz (2022a). "Arûz Tasarrufları Bağlamında Bir Gül Kasidesi (Fuzûlî)", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 29, s. 359-383.
- BAYRAM, Yavuz (2022b). "Arûz Tasarrufları Bağlamında Üç Gül Kasidesi (Necâtî, Hayâlî, Nev'î)", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Cilt 5, Sayı 3, s. 1682-1750.
- COŞKUN, Menderes, Ali İhsan Öbek ve Yavuz Bayram (2016). *Gazel Şerhleri*, İstanbul: Kesit Yay.

- ÇETİN, Nihad Mazlum (1991). "Aruz", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 3. Cilt, s. 424-437.
- DİLÇİN, Cem (2017). "Divan Şiirinde Gazel", *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi Türk Şiiri Özel Sayısı –Divan Şiiri*, Ankara: TDK Yay.
- DURSUNOĞLU, Halit (2019). *Aruz Öğretimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- DÜZENLİ, Mesut Bayram ve Şahap Bulak (2018). "Aruz Vezninin Türk Şiirine Tatbikinde Başvurulan İmlâ/Telaffuz Tasarrufları ve Mahiyetleri", *SUTAD*, (43): 145-171.
- GÖLPINARLI, Abdülbâki (2015). *Nedim Divanı*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- GÜRER, Abdülkadir (1993). "*Şeyh Gâlib Dîvânı (İnceleme-Metin)*", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- İPEKTEN, Halûk (2018). *Şeyh Galib Hayatı – Sanatı – Eserleri Bazı Şiirlerinin Açıklamaları*, Ankara: Akçağ Yay.
- KALKIŞIM, M. Muhsin (2010). "Şeyh Gâlib", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 39. Cilt, s. 54-57.
- KALKIŞIM, M. Muhsin (2013). *Şeyh Gâlib Dîvânı*. Ankara: Akçağ Yay.
- KESİK, Beyhan ve Özer Şenödeyici (2019). *Aruz Teori ve Uygulama*, İstanbul: Kesit Yay.
- MACİT, Muhsin (2006). "Nedîm", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 32. Cilt, s. 510-513.
- MACİT, Muhsin (2015). *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı, IV. Ses Yapısı*. Mustafa İsen (ed), Ankara: Grafiker Yay.
- MACİT, Muhsin (2016). *Nedîm Dîvânı*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay.
- MACİT, Muhsin (2018). *Nedîm Hayatı – Eserleri – Sanatı – Bazı Şiirlerinin Açıklamaları*, Ankara: Akçağ Yay.
- MAZIOĞLU, Hasibe (2018). *Nedim'in Divan Şiirine Getirdiği Yenilikler*. Ankara: Akçağ Yay.
- MERMER, Ahmet vd. (2014). "Âhenk Unsurları Aruz Vezni Kâfiye ve Redif", *Eski Türk Edebiyatına Giriş*, Ankara: Akçağ Yay.
- OKCU, Naci (2011). *Şeyh Gâlib Dîvânı Hayatı – Edebî Kişiliği – Eserleri – Şiirlerinin Umûmî Tahlili*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- SARAÇ, M. A. Yekta (2018). *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Biçim ve Ölçü*, Prof. Dr. Abdülkadir GÜRER (ed.), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yay.
- SARAÇ, M. A. Yekta (2019). *Klasik Edebiyat Bilgisi: Biçim-Ölçü-Kafiye*. İstanbul: Bilimevi Basım Yay.
- TOPAK, Zafer (2017). "18. Yüzyıl Divan Şiiri Poetikası (*Arpaemînzâde Sâmî, Edirneli Kâmî, Esrâr Dede, Nedîm, Seyyid Vehbî, Şeyh Gâlip, Vahîd Mahtumî*)", Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Sakarya.
- YEŞİLBAĞ, Semih (2019). "*Mecmû'a-i Eş'âr: Metin-inceleme (Milli Kütüphane 06 Mil Yz FB 533/1)*", Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı, Doktora Tezi, Samsun.
- YEŞİLDAL, Ünsal Yılmaz (2019). "Türk Edebiyatında Nazım Şekilleri, Edebî Türler ve Bu Türlerin Özellikleri", *Edebiyat Bilgi ve Kuramları*, Ahmet Mermer ve Yavuz Bayram (ed.), Ankara: Nobel Yay.